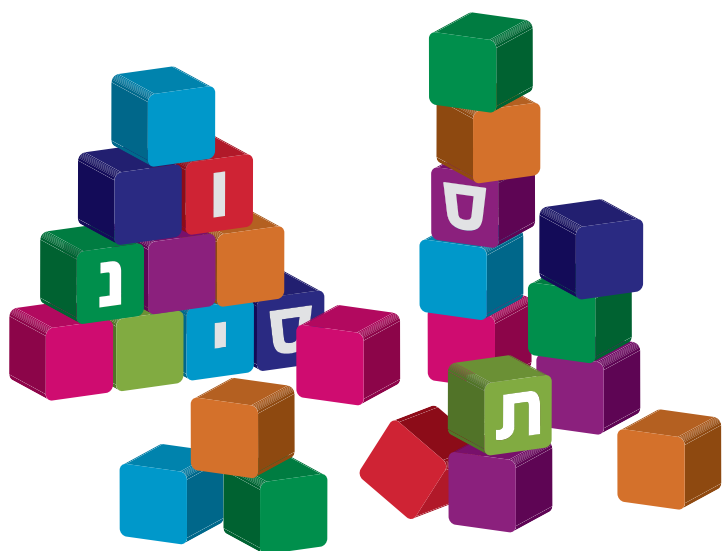

לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים

הצעות לגבנות
על בסיס ידע מחקרי

עינת שופר אנגלהרד

היזמה למחקר יישומי בחינוך

לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים

הצעות לגננות

על בסיס ידע מחקרי

עינת שופר אנגלהרד

ירושלים, שבט תשע"ג, ינואר 2013
היזמה למחקר יישומי בחינוך

כתיבה ועריכה מדעית: עינת שופר אנגלהרד
עריכת לשון: עדה פלדור
עיצוב גרפי: אסתי ביהם

מהדורה אינטרנטית של החוברת מונגשת לציבור בכתובת <http://education.academy.ac.il>
בכפוף לרשיון ייחוס-שימוש לא מסחרי - שיתוף זהה (CC-BY-NC-SA), לא כולל זכויות תרגום.

בכל שימוש במסמך או ציטוט ממנו יש לאזכר את המקור כדלקמן:
שופר אנגלהרד, ע' (תשע"ג) לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים, הצעות לגננות על בסיס ידע מחקרי,
היזמה למחקר יישומי בחינוך.

מסת"ב - 1-197-208-965-978

היזמה למחקר יישומי בחינוך מעמידה לרשות מקבלי החלטות בחינוך ידע מדעי עדכני ומבוקר. ידע כזה חיוני לגיבוש מושכל של מדיניות ולתכנון מיטבי של התערבויות – לשיפור הישגי החינוך בישראל.

חזון היזמה: ידע מחקרי הוא מרכיב חיוני בתכנון מדיניות ציבורית או התערבות רחבת היקף. בשלב התכנון ידע מחקרי מבוקר תומך בגיבוש מדיניות שסיכויי הצלחתה טובים יותר, ולאחר מכן הוא זה שמאפשר דיון ציבורי רציונלי. היזמה מיישמת חזון זה בתחום החינוך.

דרכי הפעולה של היזמה: היזמה עוסקת בנושאים שמעלים מקבלי החלטות, ומתייעצת עם בכירים במשרד החינוך ועם בעלי עניין נוספים. ועדת ההיגוי של היזמה, שאותה ממנה נשיא האקדמיה הלאומית, אחראית על תכנית העבודה של היזמה ועל תהליכי השיפוט של התוצרים.

היזמה פועלת באמצעות ועדות מומחים ועל ידי זימון מפגשים לימודיים משותפים לחוקרים, לאנשי מקצוע ולמקבלי החלטות. היא מפרסמת את תוצרי עבודתה ומנגישה אותם לציבור הרחב. חברי ועדות המומחים מכהנים בהן בהתנדבות.

תולדות היזמה: היזמה הוקמה בשלהי שנת 2003 – מיזם משותף של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, משרד החינוך וקרן יד הנדיב – לאחר שנהגתה ביד הנדיב, שגם מימנה את מרבית פעולותיה בשנים הראשונות. מתחילת שנת 2010 היזמה פועלת כיחידה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

בקיץ תש"ע (2010) הוסיפה הכנסת תיקון לחוק האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, והסדירה את אופן ההתקשרות בין משרדי ממשלה המבקשים ייעוץ – לבין האקדמיה. היזמה היא המנהלת את פעולות הייעוץ שהאקדמיה נותנת בתחום החינוך לממשלה ולרשויות שונות.

מטרת החוברת הזאת, המיועדת לגננות, היא לסייע במעבר החשוב מהתמקדות בזמינות הגנים להתמקדות באיכות הפעילות החינוכית בהם. הרעיון להפיק את החוברת נולד ב**יזמה למחקר יישומי בחינוך** (יחידה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים), צעד משלים למהלך רב-שנים: ועדות מומחים שהיזמה מקימה ומפעילה עסקו בשנים האחרונות בחינוך לגיל הרך וסיכמו חומר רב – מן המחקר ומן הניסיון – בפרסומים עתירי מידע. לקראת יישומן של המלצות ועדת טרכטנברג והציפייה לזמינות של גני ילדים, חינם אין כסף, לכל ילד במדינת ישראל, סברנו שזה הזמן להציע לקט מפרי עבודותיהן של הוועדות בחוברת מעשית אחת שתסייע בעיצוב הפעילות החינוכית בגנים, אופיה ותכניה.

חיבור זה אינו אופייני לפרסומי **היזמה למחקר יישומי בחינוך**: הוא לא נכתב על פי כללי הפרסום האקדמי הנהוגים בה, קהל היעד שלו – חיבור הגננות – שונה מזה שהיזמה מכוונת אליו בדרך כלל, והכותבת אינה נמנית עם צוות היזמה. אולם ההכרה בחשיבות הנושא הניעה אותנו להפיק את החומר במתכונת שלפניכם. בתום חיפוש פומבי הוטלה המלאכה על ד"ר עינת שופר אנגלהרד, שנבחרה לתפקיד על סמך כישוריה, השכלתה וניסיונה החינוכי והאקדמי. היא ביססה את כתיבתה על תיעוד אותנטי של פעילויות בגנים (שם קיימה תצפיות ושיחות עם חברי צוות והורים) ובמיוחד על שלושה פרסומים של ועדות מומחים של **היזמה**, שראו אור בשנים האחרונות:

- ❖ 'ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך' (תשס"ח, 2008) – המציג ממצאים, מסקנות והמלצות על רכיבים שונים בחינוך הקדם-יסודי, מרכיבים שנמצא כי הם מועילים לטיפוח רגשי וקידום אקדמי של הילדים בהמשך דרכם.
- ❖ 'אבחון, מדידה והערכה גן-ב', תמונת מצב והמלצות' (תשס"ח, 2008) – המסכם את העשייה בארץ, מביא מן המחקר ומן הניסיון במדינות אחרות ומציע דרכים לשיפור האבחון, המדידה וההערכה בגיל הרך לטובת היחיד והמערכת.
- ❖ 'קשרי משפחה-מסגרת חינוך בגיל הרך (גן-ג')' (תשע"א, 2011) – המכנס מידע מחקרי רב על קשרים מיטביים בין המסגרת החינוכית ובין משפחות הילדים, עוסק בתועלת שיש בקשרים אלו להתפתחות הילד ומציע דרכי פעולה לביסוסם.

משאישרה ועדת ההיגוי של **היזמה** את התכנית וזו החלה להתגבש, פנינו אל הסגל הבכיר של הפיקוח על החינוך הקדם-יסודי במשרד החינוך. הפנייה נועדה להבטיח כי המידע שיובא בחוברת יתאים להקשר המעשי ולנסיבות השטח: למדיניות האגף לחינוך קדם-יסודי מצד אחד ולהוויית הגנים בישראל מצד שני. זכינו לברכת דרך מיידית מן העומדת בראש האגף, הגב' סימה חדד מה-יפית, ולשיתוף פעולה מצוין עם המפקחות העובדות איתה, שעברו על הטיוטות, העירו והוסיפו. אנו אסירי תודה על הנכונות וההתגייסות למימוש הרעיון לכל אורך הדרך.

ואלה שמות חברי הוועדות שעבודתן הניבה את המסמכים:¹

❖ ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך – פרופ' פנינה ש' קליין (אוניברסיטת בר אילן) – יו"ר.
חברים: פרופ' שושנה בלום-קולקה (האוניברסיטה העברית), ד"ר טלי גורלי טוראל (סמינר הקיבוצים), פרופ' אבישי הניק (אוניברסיטת בן גוריון), פרופ' איריס לוין (אוניברסיטת תל אביב), ד"ר מרים מבורך (מכללת לוינסקי), פרופ' זמירה מברך (אוניברסיטת בר אילן), פרופ' אבי שגיא-שורץ (אוניברסיטת חיפה).
מרכז הוועדה: ד"ר יעקב ב' יבלון.

❖ אבחון, מדידה והערכה בגיל הרך – פרופ' צביה ברזניץ (אוניברסיטת חיפה) – יו"ר.
חברים: פרופ' יואל אליצור (האוניברסיטה העברית), ד"ר ענת בן-סימון (המרכז הארצי לבחינות ולהערכה), פרופ' איריס לוין (אוניברסיטת תל אביב), ד"ר פאדיה נאסר-אבו אלהיג'א (אוניברסיטת תל אביב), ד"ר חגי קופרמינץ (אוניברסיטת חיפה), פרופ' דורית רביד (אוניברסיטת תל אביב), פרופ' דוד שר (אוניברסיטת חיפה), פרופ' ענת שר (אוניברסיטת חיפה), פרופ' דינה תירוש (אוניברסיטת תל אביב).
מרכזת הצוות: ד"ר רעות ימין.

❖ קשרי משפחה-מסגרת חינוך בגיל הרך – פרופ' (אמריטוס) זאב צ'רלס גרינבאום (האוניברסיטה העברית) – יו"ר.
חברים: פרופ' יואל אליצור (האוניברסיטה העברית), ד"ר דבורה גולדן (אוניברסיטת חיפה), פרופ' מוחמד חאג' יחיא (האוניברסיטה העברית), פרופ' משה ישראלשילי (אוניברסיטת תל אביב), ד"ר אסתר כהן (האוניברסיטה העברית), ד"ר תמר מורג (המסלול האקדמי המכללה למינהל), פרופ' יצחק פרידמן (מכללת אחוה).
מרכזת הוועדה: דבורה פריד.

על ערש הפרסום של החוברת עמדו שוחרי טוב רבים, והיזמה שְׁמחה להעמיד את ניסיונה ואת יכולותיה הארגוניות להפקת החוברת. תודתנו שלוחה ליושבי הראש של הוועדות, שקראו את מתווה החוברת והעירו הערות בונות. תודה מיוחדת לפרופ' משה ישראלשילי, חבר ועדת 'קשרי משפחה', שהנחה את בניית המהלך, בדק בדקדקנות את החיבור הראשוני, העיר, האיר והשיא עצות נכוחות.

מסמך זה מתפרסם בו-זמנית במהדורה עברית ובמהדורה ערבית. המסמך העברי המקורי תורגם נאמנה לערבית בידי פרופ' ג'ורג' קנאזע מאוניברסיטת חיפה, והמונחים המקצועיים שננקטו בו נבדקו בקפידה והותאמו למינוח המקובל על הגננות בשטח. מלאכה זו נעשתה בידי גב' פאטמה קאסם, מרכזת החינוך הקדם-יסודי במגזר הערבי והבדואי, וגב' מונא סרוג', מדריכה לשונית בתכניות הגיל הרך למגזר הערבי. היזמה מודה למתרגם ולשתי המפקחות על עבודתם המאומצת וכן לגב' סימה חדד מה-יפית, ראש האגף לחינוך הקדם-יסודי במשרד החינוך, על עזרתה בהפקת שתי המהדורות.

אנו מקווים שהגננות, האמונות על טיפוח יום יומי של הילדים בגן, ימצאו עניין בחוברת ויפיקו ממנה תועלת.

אביטל דרמון, מנהלת

היזמה למחקר יישומי בחינוך

¹ שמות החברים מופיעים כאן לפי סדר אלפביתי. תאריהם ושיוכם המוסדי הם אלה שהיו תקפים בעת הפרסום.

1	מבוא
1	תודות
3	כיצד להשתמש בחוברת זו?
5	פרק 1: קשרי משפחה - גן ילדים
5	בניית קשר הדדי בין המשפחה לגן הילדים
5	שותפות חיובית ומקדמת מהי?
6	המלצות מעשיות להבניה ולעידוד של קשרים בין המשפחה לגן הילדים
6	כיצד נקדם קשר ראשוני מיטבי?
7	תקשורת בין הבית לגן
8	עבודה בשיתוף פעולה לקראת מטרות משותפות
10	שיתוף הורים במסגרת הגן
12	מודעות וסובלנות להבדלים בין משפחות ולרב-תרבותיות
15	הזדמנות למינוף - הורים ומחנכים במעבר לכיתה א'
16	פרק 2: כיצד נקדם אינטראקציה איכותית עם ילדים?
16	התקשרות בטוחה במסגרת הגן
17	יצירת אקלים רגשי וחברתי חיובי
19	מניעה של אקלים רגשי וחברתי שלילי
20	התרומה של עבודת צוות לאקלים הרגשי בגן
21	הוראה איכותית
21	התנהגות הוראתית מתווכת בגיל הרך (קליון, 2008) - המלצות ליישום בגן
23	יצירת הזדמנויות מגוונות להתפתחות וללמידה
25	פרק 3: התפתחות ויסות עצמי - משליטה חיצונית לשליטה פנימית
25	ויסות עצמי - הישגים התפתחותיים בתקופת הגן
26	הצעות יישומיות להתערבויות ולפעילויות לעידוד התפתחות ויסות עצמי בגן הילדים
26	טיפול רגיש והתקשרות בטוחה עם הגננת
28	הדרכה ישירה - הוראה ואימון
29	הזדמנויות להתנסות ולתרגל ויסות עצמי

31	פרק 4: טיפוח כישורים במסגרת הגן
31	פיתוח כישורי שפה: שיח, קריאה וכתביה
	הצעות יישומיות להתערבויות ולפעילויות בתחום ניצני האוריינות – קריאה, כתיבה,
32	מוזיקה ומתמטיקה בגן הילדים
32	מודעות פונולוגית וידע אותיות
32	דרכים מגוונות ליצירת שיח עשיר עם ילדים
34	חשיפה לספרים
36	ניצני אוריינות כתיבה
36	ניצני אוריינות מוזיקלית
37	ניצני אוריינות מתמטית
39	פיתוח אמנויות
39	טיפוח יצירתיות בגיל הרך
41	סיכום: הקניית ידע בגיל הרך
43	פרק 5: איתור מוקדם והערכה ראשונית בגן הילדים
44	המלצות ליישום: איתור ראשוני בגן הילדים
44	תצפיות
45	שיחות
45	תלקיט
47	על המחברת
48	נספח 1: מבחר מפרסומי משרד החינוך בנושאים שנידונו בחוברת
53	מקורות

ממצאי מחקרים מעידים כי לטיפול ולחינוך הניתנים לילדים בגיל הרך השפעה מרכזית על הישגיהם הלימודיים בבית הספר ועל התפתחותם הרגשית והחברתית בתקופת הילדות ובבגרות. "לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים" נכתב בהזמנת היזמה למחקר יישומי בחינוך במטרה לסייע לאנשי מקצוע בתחום הגיל הרך ביישום המלצות המופיעות בשלושה מפרסומי היזמה – "ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך" (קליין ויבלון, 2008), "אבחון מדידה והערכה בגיל הרך" (ברזניץ וימין, 2008), "קשרי משפחה-מסגרת חינוך בגיל הרך" (גרינבאום ופריד, 2011). מסמכים אלו הם פרי עבודתן של ועדות מומחים שפעלו מטעם היזמה למחקר יישומי בחינוך, שהיא יחידה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. מתוך מגוון התחומים הרחב שבהם עסקו הפרסומים האלה נבחרו לחוברת זו חמישה נושאים שהם מרכזיים בעבודת הגננת.

תודות

אני מבקשת להכיר תודה לראשי הוועדות פרופ' צביה ברזניץ, פרופ' (אמריטוס) זאב צ'רלס גרינבאום ופרופ' פנינה ש' קליין, על ההערות הבונות וההצעות לתיקונים לטייטה שקראו. תודה למנהלת האגף לחינוך קדם-יסודי במשרד החינוך סימה חדר מה-יפית על שיתוף הפעולה ועל תרומתה המקצועית.

תודה למדריכות באגף לחינוך קדם-יסודי – לדלית סהרון, מדריכה ארצית לשילוב המחשב בעשייה החינוכית בגן הילדים, למירב תורגמן, מדריכה ארצית לשפה ואוריינות, לד"ר דיאנה אלדרוקי פיננס, מדריכה ארצית למדע וטכנולוגיה, ליעל צרפתי, מדריכה ארצית למתמטיקה ולאיריס עץ הדר, מדריכה ארצית לקידום האמנויות, על הערותיהן הבונות והחשובות ועל שחלקו עמי ידע שנצבר בעבודה חינוכית עם גננות וילדים בגיל הרך. תודה ליהודית פינקיאל, מדריכה ארצית למוזיקה, על ההערות החשובות ועל תרומתה בכתיבת ההמלצות בתחום האוריינות המוזיקלית.

תודה לעדה פלדור, העורכת הלשונית של החוברת, על עבודתה שנעשתה במקצועיות, שקדנות ויצירתיות ועל הפעלת שיקול דעת יסודי ומקיף בעריכה הלשונית של החוברת.

תודה מיוחדת לד"ר אביטל דרמון, מנהלת היזמה למחקר יישומי בחינוך, על הליווי המפרה והמסור לאורך כל הדרך.

"לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים" מציע לגננות דרכים יישומיות לקידום התפתחות מיטבית של ילדים והצלחה שלהם בלימודים. ההצעות בחוברת נועדו לסייע לגננות ביצירת קשרים הדדיים עם משפחות הילדים ובמציאת דרכים רגישות ומותאמות להעשרת ילדים בתחומים לימודיים, רגשיים והתנהגותיים. בחוברת הושם דגש מרכזי על קידום הוראה איכותית בגן הילדים ועל טיפוח יחסים רגשיים בין גננות לילדים.

כאמור, רוב ההמלצות המוצעות בחוברת מתייחסות לגננות ולפעולותיהן, אך הן מכוונות גם למבוגרים אחרים הפועלים עם ילדים. חשוב כי כל מי שעובד בגנים – סיעות, צוות פרא-רפואי, יועצים ופסיכולוגים חינוכיים, מפעילים של חוגי העשרה ואחרים – יכירו את הידע וההמלצות הכלולים בה. הבחירה במונח "גננת" וכן השימוש בלשון נקבה נועדו למנוע סרבול, למען נוחיות הקריאה בלבד.

ההמלצות אחדות בחוברת עשויות להיראות לגננות מוכרות ומובנות מאליהן בעבודה עם ילדים. אך הן מופיעות כאן משתי סיבות: (א) נראה שהמצב הקיים בתחום החינוך לגיל הרך בישראל משקף בעיות בתחום. ייתכן כי עומס המטלות שעמן מתמודדת הגננת בעבודתה יוצר לעתים לחץ ומתח שאינם מאפשרים לה לפעול באופן מיטבי. ההמלצות בחוברת יחזקו את תפיסותיה של הגננת בנושאים אלו ויסייעו במימושו. (ב) ההמלצות נוגעות בנושאים מרכזיים בהתפתחותם של ילדים, וחשיבותן להתפתחות מיטבית של הילד רבה. העיסוק בנושאים השונים בחוברת מכוון את הצורך להתעמק ולבחון כל אחד מהם.

חמשת פרקי החוברת עוסקים בנושאים מרכזיים בקידום חינוך מיטבי בגן הילדים. הרקע לכל פרק וההמלצות היישומיות בו נסמכים על הידע התאורטי הרחב וההמלצות שבשלושת פרסומי היזמה למחקר יישומי שהוזכרו לעיל. בראשית כל פרק מופיע רקע לנושא הפרק, ובהמשך המלצות ליישום ו'רגעים מהגן': תיאור של מצבים מורכבים שגננות מתמודדות עמם. הפתרונות המוצעים למצבים אלו הם דוגמאות בלבד ואינם מתאימים לכל גן או לכל ילד. **יש לבחון כל מצב לגופו ולהתאים את הפתרונות למאפיינים של הגננת ושל כל אחד מהילדים.** באחדים מן הפרקים מוצעת הָכוּוּנָה של המחנכים להתבוננות פנימית בתכנים אישיים שעשויים להשפיע על העבודה עם ילדים. **מודעות לאמונות ותפיסות אישיות תקדם את היכולת להפיק תועלת מההצעות בחוברת.**

ואלה פרקי החוברת:

פרק 1: קשרי משפחה-גן ילדים

פרק 2: כיצד נקדם אינטראקציה איכותית עם ילדים?

פרק 3: התפתחות ויסות עצמי – משליטה חיצונית לשליטה פנימית

פרק 4: טיפוח כישורים במסגרת הגן

פרק 5: איתור מוקדם והערכה ראשונית בגן הילדים

הפרק הראשון, "קשרי משפחה-גן ילדים", דן במאפיינים של קשרים מיטיבים בין המשפחה לגן הילדים. ממצאי מחקרים רבים מעידים על השפעת הבית והמשפחה על התפתחות הילדים. בפרק הוצעו דרכים יישומיות לקידום יחסים הדדיים ומקדמים בין המשפחה לגן הילדים. הקשרים עם המשפחות מזמנים היכרות עם המאפיינים והצרכים הייחודיים לכל ילד, והיכרות של הגננת עם כל אלה הכרחית למימוש חינוך מיטבי. הפרק השני, "כיצד נקדם אינטראקציה איכותית עם ילדים?", דן במאפיינים רגשיים והוראתיים של אינטראקציה איכותית בין גננות לילדים. הוא מציע דרכים לקידום אקלים רגשי ו חברתי חיובי בגן ולמניעת אקלים רגשי ו חברתי שלילי. הפרק השלישי, "התפתחות ויסות עצמי – משליטה חיצונית לשליטה פנימית", דן בהישגים ההתפתחותיים המצופים מהילד בתחום הוויסות העצמי בגיל הגן (3-6) ובדרכים שבהן גננות יכולות לקדם הישגים אלו. הפרק הרביעי, "טיפוח כישורים במסגרת הגן",

דן בדרכים מיטביות לפיתוח כישורי שפה, ניצני אוריינות קריאה, כתיבה, מתמטיקה, מוזיקה ואמנויות בגיל הגן. דגש ייחודי הושם על טיפוח פתיחות ללמידה, קידום כישורים במגוון תחומים ועידוד יצירתיות באמצעות משחק ותוך קישור לחוויות יומיומיות מחייהם של הילדים. הפרק החמישי, "איתור מוקדם והערכה ראשונית בגן הילדים", בוחן את חשיבות ההערכה הראשונית בתחום הרגשי, החברתי והלימודי בגן הילדים ומציע דרכים יישומיות לביצועה.

כיצד להשתמש בחוברת זו?

"לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים" מתמקדת בנושאים מרכזיים בעבודתה של הגננת. **חשוב כי כל גננת תעסוק בתכנים בחוברת תוך ליבון, העמקה ולמידה מסודרת שלהם.** ייתכן והגננת תרצה להרחיב את ידיעותיה בנושא מסוים בחוברת, למשל בשאלות כיצד לטפח ניצני אוריינות בגן או כיצד לסייע לילדי הגן בהתפתחותה של יכולת ויסות עצמי. יש להדגיש עם זאת שקריאת כל אחד מהפרקים העוסקים בנושאים הללו בנפרד משאר הפרקים לא תספק תמונה מלאה בנוגע לקידום התפתחות מיטבית. **בכדי לספק לילד חינוך איכותי יש להתייחס להמלצות בפרקים השונים כמכלול.** לדוגמה, שימוש מושכל בפרק הרביעי, "טיפוח כישורים במסגרת הגן", דורש היכרות עם המלצות לקיום אינטראקציה איכותית בין הגננת לילדים, הבנה של הדרכים שבהן ניתן לגייס הורים לשם טיפוח כישורים של הילדים והיכרות עם דרכי אבחון והערכה בתחומים הנלמדים. כל אלה מפורטים בפרקים השונים של החוברת. עם זאת מן הראוי להדגיש כי מטבע הדברים, נעשו בחירות בעת כתיבת החוברת הזאת: א) הכתיבה התמקדה בכמה נושאים, והיא אינה מתיימרת לכסות את כל הנושאים הרלוונטיים. ב) גם בנושאים שנבחרו קיימים ידע וניסיון נוספים, שלא נכללו בחוברת.

לפיכך ההמלצה לכל המעוניין בקידום חינוך מיטבי בגן – גננות, יועצות לגיל הרך, מדריכות, פסיכולוגים חינוכיים, סיעות וצוות פרא-רפואי – היא לקרוא תחילה את החוברת כולה ובהמשך, להקדיש מחשבה מעמיקה לכל פרק ופרק ולכל אחת מההמלצות. ההצעות בחוברת מפורטות, מלוות בדוגמאות רבות ובתיאורים מהנעשה בגן, אולם אל לקרוא לטעות ולראות בהן תחליף להדרכה או רשימה של רעיונות פרקטיים שבהם ניתן להשתמש על פי צורך. יש לבחון את מידת התאמתה של כל המלצה לגננת, להורים, ולילדים השונים. מימוש ההמלצות ללא חשיבה מוקדמת וללא בחינת התאמתן לסיטואציה מסוימת עלול להביא להתנהגות לא מותאמת להתפתחות הילדים בגן ולפיכך גם לתוצאות שליליות בעבורם.

שלב נוסף ביישום "לקראת חינוך מיטבי בגן הילדים" טמון במודעות של הגננת למטרות חינוכיות, קצרות-טווח וארוכות-טווח, בעבודתה עם הילדים. קיימת חשיבות מרכזית בגיבוש מטרות בתחומים לימודיים, רגשיים, חברתיים ומוסריים-ערכיים, ובהתאמה של המטרות החינוכיות וההתערבויות לכל אחד מהילדים ולמשפחתו. החוברת נועדה להגביר את מודעות הגננות לכך ולפרוט אותה למעשים.

לבסוף, שימוש נכון בחוברת דורש התגייסות של הגננת ל"התבוננות פנימית". הנחיות להתבוננות פנימית בעמדות ותפיסות שעשויות להשפיע על עבודתה של הגננת מצויות בפרקים השונים. מודעות עצמית לאמונות ותפיסות בצד היכרות עם המסרים בחוברת תספקנה כר לחשיבה ולבניית מטרות מותאמות

יותר לכל אחד מהילדים. יש להדגיש כי הגננת מוזמנת ליטול ממה שהחוברת הזאת מציעה – ידע מחקרי וניסיון מעשי מן הגן – אך היא זו שתחליט מה לקבל ומה לא, היכן לנהוג אחרת, מה אומר הניסיון האישי שלה וכו'. בסופו של דבר שיקול דעתה של הגננת הוא הקובע.

ועל כל העוסקים במלאכה החשובה תבוא הברכה.

עינת שופר אנגלהרד

פרק 1:

קשרי משפחה-גן ילדים

בניית קשר הדדי בין המשפחה לגן הילדים

כשההורים² מביאים את הילדים לגן בבוקר ואוספים אותם משם בסוף היום, הם נפגשים עם הצוות החינוכי ונחשפים לאינטראקציות בין הצוות לבין הילדים, לאינטראקציות בין הילדים לבין עצמם ולתכנים המוצגים בגן. כאשר ההורים והגננת שותפים לגידול הילד ולחינוכו ופועלים בתיאום זה עם זה, הם תורמים רבות להתפתחות הילד בתחום הקוגניטיבי, הרגשי והחברתי ולהסתגלותו לגן. מנגד, **חוסר תיאום, קונפליקט או נתק בין המסגרת הביתית לגן עלולים לגרום לתוצאות שליליות מבחינת התפתחות הילד והצלחתו בגן, גם כאשר כל אחת מהמסגרות בנפרד מתנהלת היטב.**

שילוב של הורים בנעשה בגן מעצים את היעילות של פעילות הגן, אך לעתים נקודת המוצא של הורים וגננות לקשר ביניהם היא חשש וחרדה אלה מאלה. גננות עלולות לחשוש מהתערבויות יתר, מביקורתיות או מחוסר שיתוף פעולה של ההורים, ובשל כך להימנע מיוזמות לקשר ומעידוד של מעורבות ההורים בגן. הורים, במיוחד אם יש להם ניסיון שלילי בהתנהלות מול הממסד, עלולים להתייחס אל הקשר עם הגננת ב"כבדהו וחשדהו". בפרק זה נתאר מאפיינים של קשרים מיטיבים ונציע דרכים יישומיות לקדםם. **דגש מיוחד יושם על סיכול של התפרצות מחלוקות בין הגננת להורים, באמצעות שילוב מוקדם של הורים בגן.**

שותפות חיובית ומקדמת מהי?

שותפות חיובית ומקדמת בין גן הילדים למשפחה מציבה במרכז את טובת הילד והתפתחותו. במילים אחרות, הצרכים של הילד מכריעים מהו סוג השותפות המיטיבה ובאילו דרכים יש לממשנה. שותפות הדדית כוללת הקשבה זה לזה, למידה של הצרכים והמאפיינים של המשפחות, דיאלוג בנוגע לציפיות מהקשר ומטיפוח יחסי "תן וקח" הדדיים על בסיס הכישרים והיכולות של כל צד. ניתן לבחון את טיב השותפות באמצעות כמה שאלות עיקריות:

- ❖ האם הילד עומד במרכז השותפות?
- ❖ האם קיים תיאום בין המשימות של צוות הגן למשימות שההורים נוטלים על עצמם?
- ❖ האם המחויבות לפעולה משותפת היא הדדית?
- ❖ האם הקשר מעצים את הכישרים והיכולות של כל אחד מהצדדים?

² כאן ולאוורך כל הפרק התמקדנו בהורים בשל תפקידם המרכזי בגידול הילדים, אך הדברים מתייחסים לכל בני המשפחה.

תיאום והדדיות בקשר בין המשפחה לגן הילדים יכולים להתקיים במספר ערוצים (אליצור, 1996): יצירת קשר בסיסי ותקשורת שוטפת, עבודה בשיתוף פעולה לקראת מטרות משותפות וחלוקה מוסכמת של אחריות וסמכות. קשר בין המסגרות יכול להתרחש בכל אחד מהערוצים בנפרד ובכולם יחד. **מידת השיתוף של המשפחה משתנה לפי הצרכים האינדיווידואליים של הילד, ההורים והמסגרת החינוכית, אך בכל מקרה טובת הילד עומדת במרכז.**

המלצות מעשיות להבניה ולעידוד של קשרים בין המשפחה לגן הילדים

הצלחה ביצירת קשרים מיטיבים עם ההורים קשורה בראש ובראשונה בתפיסה הערכית והמקצועית של הגננת. **ההכרה בחשיבות של מעורבות ההורים בחינוך ילדיהם ובזכותם של ההורים להיות מעורבים תסייע לגננת להתגייס לשותפות עם הורי הילד ומשפחתו.** יחד עם זאת, התפיסה של ההורים את האחריות המשותפת לבית ולגן ומודעותם להשפעה המקדמת של השותפות חשובות לא פחות ותורמות למוטיבציה ולמחויבות שלהם לקשר. הזדמנויות למעורבות, נורמות חברתיות פרו-שיתופיות הנהוגות בגן, תחושה של הורה כי הוא רצוי בגן, שיש לו המשאבים הדרושים להשקעה בגן ושהתפקיד שלו מסייע לילדו במילוי משימות של הגן – כל אלה מעודדות מעורבות גבוהה וטובה יותר של ההורה ואת כולן ניתן לחזק ולטפח. בתת-פרק זה נתאר דרכים יישומיות להבניה ולעידוד של מעורבות ושותפות של המשפחה בגן הילדים:

כיצד נקדם קשר ראשוני מיטבי?

עם מי יוצרים את הקשר? – מוצע להשקיע מאמצים בחיזוק הקשר עם גורמים שונים במשפחה, לא רק עם ההורים. מחקרים מצביעים על חשיבות מעורבותם של כלל בני המשפחה להתפתחות הילד. בקרב קבוצות שונות בחברה בישראל, במיוחד בקרב עולים חדשים, האחים הבוגרים של המשפחה או דור הסבים והסבתות הם המנהלים את עיקר הקשר עם מערכות החינוך. רצוי כי הגננת תכיר את מאפייני המשפחות בגן, את האילוצים שעמן הן מתמודדות ואת צורכיהן השונים, ותתאים את אופי הקשר לנתונים האלה.

בניית חזון אישי – בתחילת השנה רצוי כי הגננת תגדיר לעצמה חזון אישי בנוגע לאופי הקשר הרצוי עם משפחות הילדים. הגננת תתווה מטרות ברורות בנוגע למעורבות ולשותפות של המשפחה במעשה החינוכי. מומלץ להעלות את המטרות על הכתב, במסמך שיסדיר את מעורבות המשפחה והשותפות איתה. מידע נגיש וברור איך ניתן להשפיע ובאילו תחומים – יתרום להורדת מפלס החרדה, אי-האמון והחשדנות משני הצדדים. למותר לציין כי עדיף שכל חברי הצוות יהיו מעורבים במהלך הזה. במסמך תציע הגננת תפריט של קשרים אפשריים, לא פורמט אחד וגורף, כדי להתאים את פעולות ההתערבות למאפיינים תרבותיים ואישיים של המשפחות ולצרכים של הילד. לדוגמה: הגננת תהיה ערה לקיומם של סוגים שונים של משפחות מודרניות, למאפייני הקהילות שבהן המשפחות חיות, לאילוצי החיים של המשפחות, למידת הפניות של ההורים לקשר ולמידת יכולתם להתמיד בו.

עמדה מכבדת – עמדה מכבדת היא המפתח להדדיות ופתיחות בקשר עם ההורים. עמדה מכבדת באה לידי ביטוי בהקשבה להורה, בגילוי רגישות בנושאים שהוא רגיש אליהם ובשילוב של ניסיונו האישי

והשקפותיו בעשייה החינוכית בגן. גישה מכבדת ולא שיפוטית וניסיון כן ללמוד מהם המניעים והצרכים של ההורה, יתרמו לתחושת האמון של ההורה בקשר ולאמונה כי טובת הילד עומדת לנגד עיניו של הצוות החינוכי בגן. **גם המחקר מראה שכאשר הורה חש שרואים ומכבדים את צרכיו, הוא פתוח לראות גם את הצרכים של ילדו ושל הגן.** במפגשים עם ההורים מוצע להדגיש ולומר באופן מפורש כי לבית ולגן תרומה משותפת להתפתחות הילד וכי תרומתם להסתגלות הילד לגן ולהתפתחותו הרגשית-חברתית מכרעת. כאשר ההורה חש שהגננת עושה מאמצים כנים ורגישים ליצירת קשר בין הבית לגן ורוצה בו שותף אמיתי ומשמעותי להתפתחות ילדו, תעלה הסבירות שהוא יהיה מעורב בנעשה בגן. הדברים נכונים גם כשמדובר בהורים מתרבויות שונות וגם כשמדובר בהורים שמלכתחילה לא היתה להם מוטיבציה להיות מעורבים.

נקיטת יוזמה – יחסי השותפות בין גן הילדים להורים צריכים להיבנות ביוזמה פעילה של הגננת מתוך עמדה של שוויון ושותפות עם כלל ההורים. הגננת הן האחראיות לעירוב ההורים בתהליך החינוכי, תוך הערכת הצרכים הייחודיים של אוכלוסיית משפחות הגן ויוזמה של פעולות על פי צורך. המשפחות צריכות להרגיש שהגננת מתאמצת ליצור עמן קשר – למשל בדרך של פנייה יוזמה אל ההורה בתחילת השנה, במכתב או בשיחה טלפונית – במטרה להכירו ולברר עמו כיצד יוכל להיות מעורב בגן, ובניסיון פעיל למצוא דרכים יצירתיות לשלב אותו בנעשה בגן בהתאם ליכולותיו.

מפגשים אישיים בתחילת השנה – חשוב שהקשר עם ההורים לא יהיה מבוסס על מפגשים במצבי קונפליקט או על רקע של בעיה, משבר או חוסר הסכמה. בתחילת שנת הלימודים מומלץ לקיים מפגש אישי עם כל הורה או משפחה, לטיפוח קשר בין-אישי ושיתופי עמם ולהיכרות מעמיקה עם הילד. במפגש זה הגננת תתעניין בהעדפות של הילד, בתחביביו, בנקודות חוזק וחולשה שלו ובמאפיינים של המשפחה. קיום הפגישה ימנע מצבים של מפגש ראשון המתקיים בנסיבות של מתח, למשל בגלל בעיה שהתעוררה או בשל חוסר שביעות רצון של אחד הצדדים מהצד האחר.

תיאום ציפיות – רצוי לקיים שיחה מקדימה עם ההורים כדי שכל צד ידע בבירור מה הצד השני מצפה ממנו, מה כל צד יכול לקבל מזולתו, מהן דרכי התקשורת האפשריות ומהם גבולות הקשר הרצוי ואופיו. על הגננת להכיר את היעדים החינוכיים של ההורים ואת הדרכים שבהן הם נוהגים לממשם, ולשתף את ההורים ביעדיה שלה. כבוד הדדי ושיח רגיש וקשוב בין הגננת להורים יעודדו בחירת יעדים משותפים וימנעו גלישה להכתבה של צורת קשר כזו או אחרת. יש להדגיש כי בנוסף לשיחה הראשונית, בחירת המטרות המשותפות תיעשה גם לאורך השנה באמצעות דיאלוג מתמשך בין ההורים לגננת. לדוגמה: טרם כניסתם של ההורים לפעילות בגן חשוב לתאם עמם ציפיות בנוגע לשמירת סודיות ולהבהיר להם כי אם במהלך שהותם בגן ייחשפו למידע הנוגע לילדים אחרים – חובה עליהם לנהוג בו חיסיון.

תקשורת בין הבית לגן

תקשורת חיובית ואפקטיבית בין הגן להורים מבוססת על העברת מידע בקביעות ובהדדיות. לשם כך מומלץ כי הגננת תקבל על עצמה את האחריות לקיומה של תקשורת דו-כיוונית משמעותית. מוצע להקפיד מדי כמה ימים על החלפת מידע בעניין שגרת היום בבית ובגן, ועל העלאת שאלות הדדיות. ניתן

לנצל את אמצעי התקשורת השונים – דואר אלקטרוני, אינטרנט, מחברת קשר ולוח מודעות בכניסה לגן – באופן רחב ומושכל.

העברת מידע כללי ואישי מהגננת להורים – מוצע כי הגננת תבנה בראשית השנה מודל לדיווח על **מידע כללי**. בתחילת השנה יימסר להורים מידע על תכנית הלימודים המתוכננת ועל הפעילויות בגן. כמו כן מומלץ שהגננת תשתף את ההורים מדי שבוע בחוויות מהגן ובתוכני הלימוד בו. רצוי להתייחס גם למאורעות בשבוע שהסתיים וגם להכין את ההורים לקראת האירועים, הפעילויות והתכנים שהגננת צפויה להתמקד בהם בשבוע הבא. תכנים כלליים אפשר למסור להורים בפורום קבוצתי, בכלל זה דואר אלקטרוני.

בנוסף על אלה מוצע כי הגננת תבנה בראשית השנה מודל לדיווח על **מידע אישי** (לשם כך ניתן להיעזר בחוברת 'מבטים' בהוצאת משרד החינוך – חוברת הדרכה לעריכת תצפיות בגנים להיכרות מעמיקה עם ילדים בני 3-5). מודל כזה יכלול דיווח שוטף להורים בעניין התנהגות ילדם, הישגיו, יכולותיו הרגשיות והחברתיות והשתלבותו בגן. יש להקפיד על כך שהעברת פרטי מידע אישיים על ילדים תיעשה באמצעות מחברת קשר, שיחות טלפון ומפגשים בין-אישיים. מידע אישי יש למסור להורה ברגישות ובזמנים מוגדרים ולא כבדרך אגב, בזמן שההורה ממחר ואינו מוכן לשיחה. חשוב לקבוע עם ההורה פגישה ולהיערך אליה מראש. יש להימנע מהעברת מידע אישי באמצעים אלקטרוניים.

העברת מידע מההורים לגננת – הגננת תעודד את ההורה ליצור עמה קשר ולשתף אותה במידע על מצבו של הילד בבית. חשוב להדגיש בפני ההורים כי ניתן לשוחח עם הגננת בכל עניין שקשור בילד, כגון כשריו החברתיים, הישגיו הלימודיים, קשיים שיש לו בגן ועוד. שימו לב: ניתן לדבר עם הגננת על נושאים שונים, אולם יש להקצות זמנים מוגדרים שבהם ניתן ליצור עמה קשר. הידיעה כי כל נושא הוא לגיטימי וראוי לשיחה, בצד הבהירות בנוגע לזמנים שבהם ניתן לשוחח עם הגננת מבלי לפגוע בפרטיותה, מונעות כעסים הדדיים ומקנות להורים ולגננת תחושת ביטחון בגבולות הקשר.

תקשורת בין משפחות ילדי הגן – רצוי ליזום מסגרת לחילופי מידע בין ההורים, למשל באמצעות האינטרנט או לוח מודעות בכניסה לגן. אמצעים אלו ישמשו את ההורים להחלפת מידע על פעילויות בשעות הפנאי, להחלפת דעות, לשאלות ולרעיונות בנוגע לילדים.

עבודה בשיתוף פעולה לקראת מטרות משותפות

גם הבית צריך להיות מודע לנורמות וליעדים של הגן ולהשתדל להכיל אותם. התאמה של הסביבה הביתית לפעילות הלימודית והחברתית בגן עוזרת לילד בהתמודדותו עם דרישות הגן ומגבירה את מוכנותו לבית הספר. נבחן כיצד ניתן לגייס הורים לשיתוף פעולה עם הגן בתחום הרגשי-חברתי ובתחום הלימודי.

גיוס הורים לתמיכה בהתפתחות רגשית-חברתית של ילדם – רצוי שהגננת תעצים את הקשר הורה-ילד במסירת מידע על הורות, בעידוד פעילות משפחתית משותפת ומשחקים משותפים ובסיוע במציאת איזון נכון בין עבודה למשפחה. חשוב לזכור: במסירת מידע ועצות להורים בנוגע לילדם, צריך להיות

רגישים לצרכים האינדיווידואליים של הילד וההורה. רצוי שהגננת תהיה ערה למורכבות ההורות בעידן הנוכחי ולהשפעות המודרניזציה על ההורות (למשל להתמודדות עם ריבוי מסרים חברתיים ותרבותיים כגון הצורך במעורבות בצד נפרדות, הציפייה לשילוב בין קריירה לבין הורות מושלמת ועוד). הבנת ההורה והתמודדותיו תאפשר אמפתיה בקשר עמו והתאמה מדויקת יותר של העזרה הדרושה לו.

מוצע לספק להורים הדרכה בנושאים התפתחותיים שונים כגון גמילה, פרידה, מאבקי כוח, ניקיון, תזונה, ויסות התנהגות, חיברות, גבולות ואינטראקציה איכותית עם הילדים. לשם כך אפשר גם להזמין את הפסיכולוג של הגן למפגש עם ההורים.

מומלץ שהגננת תסביר להורים את החשיבות שבמתן תמיכה רגשית לילד וביצירת סביבה תומכת גם במצבי כישלון. לדוגמה: כאשר הילד מתקשה ברכישה של מיומנות חדשה, תמיכה של ההורים בו יכולה למנוע פגיעה בדימוי העצמי שלו והתפתחות תחושה של חוסר אונים.

מוצע לבנות תכניות משותפות לבית ולגן בנושאים מרכזיים הקשורים בקידום התנהגויות חיוביות ובמיגור שליליות. בניית התכנית תיעשה בתיאום עם ההורים וברגישות לשונות אפשרית בתפיסות חינוכיות של הבית ושל הגן. לדוגמה: יש לקבוע כללי התנהגות משותפים לבית ולגן וראוי להעצים ולחזק התנהגויות פרו-חברתיות באופן דומה בבית ובגן.

חשוב שהגננת תסייע להורים בהתמודדות עם מצבים מיוחדים של מגבלה או משבר אצל הילד או המשפחה, תציע משאבים לתמיכה נוספת בילד ותיזום הידברות רגישה עם הורים כשמתגלים אצל הילד קשיים בשלבים ראשוניים.

רצ'ים מהגן:

רותי, אמו של עומרי (4.5) התקשרה למיכל הגננת בכדי לספר לה על מריבות נשנות ואף גוברות בין עומרי לאחיו. "מיכלו!", שואלת רותי בייאוש "אולי משהו מציק לעומרי בגן ולכן הוא מגיע הביתה סוער ותוקפני?" מיכל מרגיעה את רותי ומסבירה: "עומרי מוגן בגן אבל גם אני שמתי לב שבזמן האחרון הוא נראה מוטרד. אנחנו אוסרים שימוש באלימות ומלווים כל סיטואציה כזו בהסבר. במקביל אנחנו מקפידים לעודד אותו כשהתנהגות שלו חיובית". רותי עדיין נסערת, היא מתוסכלת ואינה יודעת מדוע התנהגותו של עומרי השתנתה בימים האחרונים. מיכל מזמינה את רותי לבחון את השאלה אם חל שינוי בסביבתו של עומרי בתקופה האחרונה. "שום דבר" עונה רותי, "הכול אותו הדבר, עברנו דירה באותו הרחוב וכעת גם ההורים שלי גרים איתנו אבל הוא אוהב ומכיר אותם". מיכל מסבירה לרותי כי שינויים, גם חיוביים, עלולים להיות סיבה למתח וללחץ וכי חשוב לדבר עם עומרי על תחושותיו סביב השינוי. מיכל מרגיעה את רותי ואומרת שגם בגן הם יכולים לשוחח עם עומרי על המעבר לדירה החדשה, מחזקת אותה על כך שפנתה אליה ומודה לה על השיתוף.

מיכל אינה נבהלת מהאשמות של האם, היא מבינה את המתח הרגשי שבו היא מצויה ומסייעת לה בהבנת הסיבות לשינוי בהתנהגות של בנה. היא משתפת אותה בפתיחות בהתנהגותו בגן ומיידעת אותה בדרכי התגובה של הצוות לאלימות בין ילדים. מיכל לא מסתפקת בכך, היא מציעה לאם שגם היא, מיכל, תסייע במסגרת הגן בטיפול במצב, ומחזקת את רותי על שעדכנה אותה במצב הדברים.

גיוס הורים לתמיכה בלמידה של ילדם – מוצע כי הגננת תספק להורים מידע בעניין התכנים הנלמדים בגן ותציע להם כלים ורעיונות שיתמכו בלמידה בגן ויעשירו את הילדים בבית. בתוך כך חשוב להגביר את מודעות ההורים לצורך בטיפול ניצני אוריינות, ויש להדריך אותם כיצד לעשות זאת. אפשר למשל לעודד את ההורים לקרוא קריאה משותפת עם ילדם ולחזור איתו על שירים, סיפורים ודקלומים שנלמדו בגן.

רצ'ים מהגן:

הגננת מיכל נפגשת עם שרית, אמה של עדי בת השש, לאחר שהאם התלוננה על זלזול של הגננת בלימוד של ראשית הקריאה בגן. כאשר מיכל מבררת עמה כיצד היא נוהגת לפתח ניצני אוריינות בבית, שרית נאנחת בייאוש ומספרת שהיא מנסה ללמד את עדי לקרוא, ללא הצלחה: "עדי לא מצליחה להתרכז, היא כועסת ומסרבת לשבת וללמוד". בשיחה קודמת עם מיכל שרית סיפרה כי לבנה הבכור בן השמונה יש קשיים בקריאה, והיא דואגת שמא עדי תחווה קשיים דומים. מיכל נותנת לשרית חיזוקים על ההתגייסות לסייע לעדי ועל הרצון לשתף פעולה עם הגן בפיתוח ניצני קריאה אצל עדי. היא מדווחת לשרית שעדי מספרת בגן שהיא אוהבת מאוד את הערבים שבהם אמה משכיבה אותה לישון: "אני שומעת מעדי שהסיפורים שאת מספרת לה לפני השינה חשובים לה מאוד". מיכל מסבירה שהקראת סיפור עוזרת להתפתחותם של ניצני אוריינות, שאותם מנסים להקנות גם בגן, ובה בעת הסיפור "עוזר לילדה להירגע ולהיפרד מהיום ומעצים את הקשר בינינו". מיכל מוסיפה כי בגיל הגן עדיפה הקניה של כישורי קריאה דרך משחק, ומדגישה שהיא רואה באם שותפה אמיתית להצלחה. "אני מבינה את התסכול עם הבן הגדול ואת הרצון למנוע קשיים אצל עדי".

מיכל מסבירה לשרית כיצד היא מטפחת בילדי הגן את ניצני האוריינות, אינה נבהלת מההאשמות ומהביקורת שהופנו כלפיה. היא מנסה להתחבר למצוקה ולחשש של האם, מרגיעה אותה, מחזקת את התנהגותה ותורמת לה מידיעותיה.

שיתוף הורים במסגרת הגן

רצוי שהגננת תיזום הזדמנויות שיעודדו שותפות פעילה של הורים. הזדמנויות מגוונות לשותפות והעברת מידע שוטף להורים בנוגע להזדמנויות אלו תתרום להתגייסות ההורים לקשר עם הגן. הורים יכולים לקחת חלק בפעילות הגן כמנחים, צופים או מסייעים. מומלץ לתאם את הפעילויות מראש עם ההורה, ליום שבו הוא אינו עובד בשעות הבוקר. שימו לב: כאשר ההורים לוקחים חלק בפעילויות הגן, מתן משוב חיובי והערכה לפעילותם תתרום להמשך מעורבותם ולשיתוף הפעולה עם המסגרת החינוכית.

הצטרפות של הורים לפעילות בהנחיית הגננת – הצטרפות של ההורה לפעילות מספקת לו הזדמנות לצפות בדרכי ההוראה של הגננת, ואלה ישרתו אותו גם באינטראקציה עם ילדו בבית (למשל עושר השפה, ההמשגה של החומרים השונים, ההתייחסות לתהליך הלמידה של הילד ולתוצרי פעילות שבה השתתף. במפגש כזה הילדים נהנים מידיעותיו של ההורה ומיחס אישי שמתאפשר הודות למספר הרב של המבוגרים בגן.

הורים מנחים פעילות – ניתן ליזום פעילויות שבהן ההורים מספרים סיפורים בקבוצות קטנות או פעילויות שבהן הורים מלמדים את הילדים נושא הקרוב ללבם (רופא ילמד את הילדים נושא הקשור

ברפואה, גנן ינחה פעילות בתכנים הקשורים לעבודה בגינה ועוד כיד הדמיון והיכולות). הילדים נחשפים כך לתחומי ידע שונים ומתחזקת תחושת השייכות של הילד וההורה לגן.

ניתן לעודד פעילויות משותפות להורים וילדים בזמן ההגעה לגן, לפני תחילת הפעילות הרשמית. הפעילות יכולה להימשך כעשר דקות ולהיות קבועה מראש (כל הורה יבחר יום בשבוע שבו הוא פנוי לכך). לדוגמה: ספרייה מזמינה בכניסה לגן תעודד קריאה משותפת להורים וילדים. פעילות ערה בספרייה תורמת לאווירה אוריינית בגן, וכאשר ההורה שותף לה, היא מעצימה גם את הקשר שלו עם ילדו ומניחה תשתית אוריינית לכל הילדים שמאזינים לסיפור.

הורים מסייעים – ניתן לגייס משאבים שונים של ההורים כדי לסייע לפעילות הגן – ידע בנושאים שונים, עזרה טכנית ויכולות ארגוניות – **בהתאם ליכולותיו של כל אחד מההורים.**

רצ'ים מהגן:

מיכל מאמינה כי קשר בין הבית לגן הוא משמעותי לילד. למרבה אכזבתה, ניסיונותיה השונים ליזום פעילויות משותפות להורים וילדים לא תמיד צולחים. היא שמה לב למשל שאורית, אמו של דור, נמנעת מקשר עם הגן. מיכל בוחרת לספר על המקרה במפגש של הדרכה מקצועית. ההקשבה של המדריכה והאומץ של מיכל להתבונן ברגשותיה מביאים אותה לתובנות חדשות: "אני ממש כעסתי עליה! הרגשתי שהיא לא מייחסת חשיבות לעבודה שאנחנו עושים בגן, חשבתי שאולי לא אכפת לה מההתקדמות של דור. אני כאמא תמיד לוקחת חלק בכל הפעילויות של הילדים שלי וקשה לי לקבל אמהות שלא עושות כך. הרגשתי שאני לא מעוניינת ליצור איתה קשר". מיכל הבינה כי הדעות האישיות שלה השפיעו על תחושותיה כלפי אורית. בעקבות התובנות מההדרכה מיכל מחליטה לשוחח עם אורית. זו מספרת בשיחה כי עבודתה תובענית מאוד ואף על פי כן היא תשמח להיות שותפה בפעילויות הגן. מיכל שואלת אם יש זמן שהיא רוצה או יכולה להגיע מבלי שהדבר יפגע בעבודתה. "אני מרפאה בעיסוק במקצועי" מספרת אורית, "אני עובדת הרבה עם ילדים בגיל של דור, ואם יש צורך, אני אשמח לשתף את ההורים האחרים בידיעות שיש לי בתחום. להגיע לגן בשעות הבוקר קשה לי, זה יפגע בעבודה שלי, אבל למפגשים בשעות הערב אני יכולה להתארגן מראש". מיכל נענית בחיוב להצעה, היא מאמינה כי כל תרומה מעצימה את הקשר ואת תחושת השייכות, ומשכונעת שההורים בגן ישמחו על ההזדמנות להרצאה בתחום כה רלוונטי. נקבע מפגש הורים, וכדי להעצים את דור, מיכל מצלמת במהלכו תמונות ובפעילות הבוקר היא מזמינה את דור להראות לילדים את התמונות ולהסביר להם את העבודה של אמו.

מיכל נעזרה בהדרכה בכדי להתבונן באומץ ברגשותיה. כך הצליחה לזהות את המקור לתחושת הכעס שלה ולפנות לאורית מתוך עמדה מכבדת ונעדרת שיפוטיות. היוזמה של מיכל לקשר תרמה לתחושת השייכות של אורית והיוותה פתח לקשר קרוב יותר והדדי בין הגן לבין משפחתו של דור.

נציגות הורים בגן – מומלץ שתהיה נציגות הורים בכל גן. לנציגות יש מכלול זכויות וסמכויות. ההחלטה כיצד תיבחר הנציגות ומה יהיו תחומי אחריותה ואופן פעולתה תתקבל בדיון משותף אמיתי בין ההורים לגננת. חשוב שנציגות ההורים תייצג אינטרסים של כלל הילדים, תקשר בין ההורים לצוות ובין ההורים לבין עצמם, תתרום למעורבות החיובית של ההורים בנעשה בגן ותהיה מעורבת בתהליכים של קבלת

החלטות מרכזיות בגן. להורים תהיה אפשרות להשפיע למשל על בחירת הערכים שיושם עליהם דגש בתכנית הלימודים, ההורים יציעו כיצד לחגוג מועדים שונים בגן ועוד.

מודעות וסובלנות להבדלים בין משפחות ולרב-תרבותיות

בגני הילדים בישראל יש ילדים מדפוסי משפחות שונים, דתות שונות ומוצא אתני, גאוגרפי, ומעמדי הטרוגני ומגוון. לשונות בין הקבוצות יש השפעה על מערכת הקשרים שבין מסגרת הגן לבין המשפחה. הבדלים בין משפחות ותרבויות באים לידי ביטוי באידאולוגיה ובפרקטיקה של דפוסי גידול ילדים ודרך חינוכם ובציפיות שונות ממערכת החינוך ומאופי היחסים עם המחנכים בה. כאשר אין הלימה בין הציפיות של המשפחה לבין אלה של הגן, עלולים להיווצר מתחים, סתירות וקונפליקטים, ואלה עלולים לפגוע בילדים ולהעמיד בסכנה את יכולת ההסתגלות שלהם למסגרת הגן. בקרב עולים חדשים למשל יש הורים החוששים שילדיהם יאבדו את זהותם התרבותית המקורית בעת שהם משתלבים במסגרות החינוך הישראלית בפרט ובחברה הישראלית בכלל. הבנה של הרגשות, הדעות, האמונות והציפיות ההדדיות וגישור בין המסגרת החינוכית לבין ההורים יכולים למנוע את החיכוכים.

הגורמים הקריטיים לחיזוק מעורבות הורים הם תקשורת רגישה עם ההורים ויזמות של הגנת לשילוב הורים בגן. שילוב ההורים יעשה באמצעות קירובם למסגרות החינוכיות מצד אחד ומתן ביטוי לתרבותם בתכנית החינוכית מהצד האחר. כל אלה מצריכים ידע משפחות, כשירות תרבותית והיערכות מערכתית. בתת-פרק זה נציע דרכים ליצירת קשר בין הבית לגן. הצעות אלו מצטרפות להצעות הקודמות שהוצגו בפרק זה ויוצרות יחד בסיס איתן לעבודה יעילה ורגישה עם משפחות שונות.

משפחות שונות ומטרות חינוכיות – בבניית מטרות חינוכיות בגן חשוב ביותר להתייחס בין השאר לעולם התרבות של המשפחה ולסביבה החינוכית הרחבה של הילד. **כדי שהתערבות תצליח יש להימנע מייבוא של מטרות חינוכיות (מתרבות אחרת) שאינן תואמות את הציפיות והצרכים של ההורים והילדים.** לפיכך מומלץ שהגנת תיחשף לידע על משפחות ותרבויות מגוונות ותכיר את סוגי משפחות הילדים בגן, את מסורותיהן ואת מנהגיהן. ההורים הם המקור העיקרי להיכרות עם התרבות של הילד, ומפגש אישי עמם מקדם תחושת שייכות ומאפשר היכרות מעמיקה עם עולמו של הילד ועם התנסויות קודמות שלו במסגרות חינוכיות.

רצ'ים מהגן:

ליפית, גננת בגן טרום-טרום חובה ממלכתי דתי, חשוב שבתפילת הבוקר רק הבנים ישמשו כחזנים בתפילה. יפית מסבירה להורים: "כך נהוג אצלי בגן שנים רבות וכך יישארו!". בתחילת השנה ביקשו כמה הורים מיפית שגם הבנות יהיו חזניות בתפילה. יפית הרגישה שההורים משתלטים על הנעשה בגן ולא נותנים לה להקנות את הערכים שבהם היא מאמינה. יפית נעזרת בהדרכה מקצועית, ובמסגרת זו הבינה כי עמדותיה נובעות ממטרות שאינן משקפות את המסרים שהילדים מקבלים בבית. בגלל הצביון הדתי של הגן יפית מחליטה להתיעץ עם סמכות דתית. אם לא תימצא סיבה הלכתית למסורת שהיתה נהוגה בגן עד כה, היא תפנה לוועד ההורים בכדי לקבל את הסכמת כלל ההורים לשינוי.

ההתגייסות של יפית לבדוק את הבקשה של ההורים ולהתייחס אליה בכבוד ובפתיחות מקרבת את ההורים ומאפשרת קשר הדדי ובניית מטרות משותפות.

מודעות ורגישות – רצוי שהגננת תגלה מודעות ורגישות לעמדות ולתכנים שעמם משפחות מסוגים שונים ומתרבויות שונות מתמודדות, למשל תחושת ניכור של המשפחות הנובעת מסטריאוטיפים של החברה כלפי השונה, מהבדלים תרבותיים או מהרגשה של קיפוח בגלל אפליה או חשש מאפליה. משפחות חד-הוריות ומשפחות עם הורים חד-מיניים מתמודדות עם קשיים ייחודיים הנוצרים על רקע חיים בחברה שאינה מקבלת באופן שווה מערכות יחסים כאלה. לדוגמה: תופעה של הומופוביה מצד החברה עלולה לגרום לתחושה של איום מפני דחייה או אף אלימות כלפי הילד בגן, חשש שעלול להביא את הוריו ובני משפחתו להימנע מהשתתפות בפעילויות הגן. גם התנסויות שליליות קודמות עם הממסד עלולות להביא לתחושה של חוסר אמון כלפי הגננת ולהימנעות מקשר עם הגן. על הגננת לגלות רגישות ביצירת האמון בקשר ובבניית תחושת הביטחון של ההורה.

רצ'ים מהגן:

רונה, אמו של גיל בן ה-4, מתקשרת למיכל הגננת בבהלה. לכבוד יום המשפחה הילדים התבקשו להביא תמונה משפחתית לגן. רונה כועסת על חוסר הרגישות של מיכל: היא מגדלת את גיל לבד וכעת היא חוששת שהוא יחוש שונה וחריג. "ביום המשפחה גיל לא יגיע לפעילות. הפעילות לא רלוונטית לו", אומרת רונה למיכל, והגננת מודה לאם על ששיתפה אותה במחשבותיה. היא מדגישה כי היא מבינה את החשש של רונה סביב הנושא: "יום המשפחה מעלה תכנים רבים אצל ילדים והורים שונים". היא מבקשת מרונה לומר לה כיצד היא היתה רוצה שגיל יציג את משפחתו בגן, ומוסיפה הסבר בנוגע למטרות הפעילות: "הדגש הוא על הצורך לראות את הדמיון והשוני בין המשפחות. ילדים מגיעים לגן ממשפחות בהרכבים שונים ומתרבויות שונות, מנהגים שונים, מספר נפשות אחר ועוד. אנחנו רוצים שהילדים יוכלו לשתף את כולם בייחודיות שבכל משפחה, לקבל גם מצבים ששונים משלהם ולהבחין גם בתכנים הדומים. גיל ירגיש שהוא מציג את המשפחה שלו כשווה בין שווים".

מיכל לא נבהלת מהאשמות, היא מבינה כי רונה מתמודדת עם מצב מורכב ורואה בשיחה עמה פתח לשינוי ושיתוף פעולה ביניהן למען טובתו של גיל. זאת ועוד: היא מגלה פתיחות וקבלה כלפי עמדותיה של רונה, ובכך מביאה את רונה למצב שבו היא תשתף את הגן בהתמודדות הפרטית שלה עם יום המשפחה ועם השוני ממשפחות אחרות.

רונה מבקשת לומר למיכל: "אני כעסתי עלייך אבל כעת נראה לי שהכעס נבע מתוך סערה רגשית שקשורה במורכבת היומיומית שאיתה אני מתמודדת. אני מודה לך על ההקשבה והשיחה, אבל אני עדיין צריכה לשקול מה לעשות ביום המשפחה". מיכל מהנהנת בהסכמה "את מאוד אמיצה בשיתוף שלך, אני מעריכה את הדברים שלך ומחכה לשמוע מה הבחירה שלך, לילה טוב רונה ותמסרי ד"ש לגיל החמוד".

ייצוג שוויוני בחומרי הלימוד – מומלץ שהגננת תפעל לקרב בין כל ילדי הגן והוריהם ולגשר על שונות ורב-תרבותיות על ידי העלאת המודעות של הצוות החינוכי ושל הילדים למשפחות שונות ולתרבויות המוצא שלהן. את זאת תוכל הגננת לעשות למשל באמצעות ספרי ילדים, תמונות המציגות תרבויות שונות ומשפחות שונות, בובות שונות ועוד.

העצמה של השונה – מוצע כי הגננת תנקוט צעדים מיוחדים כדי לשלב ולשתף משפחות מרקע תרבותי שונה בפעילויות הגן. מעורבות הורים מתרבויות שונות תעשיר בידע את ילדי הגן ואת הוריהם ותגביר

את הלגיטימציה לביטוי תרבותי של כל ילד בגן, מהלך שעשוי להעצים את הדימוי העצמי שלו ואת תחושת השייכות. לדוגמה: ההורה ייפגש עם ילדי הגן, ידגים טקסים או יספר על מנהגים ומסורות; הילדים יחלקו זה עם זה חוויות אישיות ויביאו לגן חפצים סמליים שדרכם יוכלו שאר הילדים להיחשף לתרבויות השונות והילדים המציגים יוכלו להתעצם; תהיה למידה של מילים ושירים בשפות שונות בדרך של משחק למשל – הילדים ילמדו לספור בשפות שונות.

התבוננות עצמית

חשיבות רבה מאוד יש להתבוננות עצמית של גננות וליתור רגישויות וקשיים אישיים שיש להן בעמדותיהן כלפי הורים וכלפי תפקיד המשפחה בגן הילדים. לדוגמה: גננות עלולות לחוש כעס כלפי הורים בגלל תחושה שהם אינם מעריכים את עבודתן. שאלות של הורים עלולות להתפרש על ידי הגננת כביקורת, הערות וניסיונות לשותפות נחווים לעתים כהפרעה לסדר היום וכהשתלטות על הנעשה בגן. מודעות לתכנים השונים תאפשר קבלה והבנה של צורכי הורים שונים ותמנע השפעה של הטיות בחשיבה על תפקוד הגננת, תמנע שיפוטיות ותסכל האשמות הדדיות.

יחסים עם ההורים צריכים להיות רגישים ויעילים. אם התערבות אינה מביאה לתוצאות, יש לבחון אותה שנית, להבין מה היתה מטרתה מלכתחילה ולחשוב ביצירתיות על דרכים לשינוי דרכי ההתערבות.

רגישות רב-תרבותית ומודעות להטיות אישיות בנושא שונות תרבותית מונעות דעות קדומות וסטריאוטיפים ומפתחות יכולת קבלה של משפחות שונות. בדיקה עצמית של דפוסי חשיבה קודמים הכרחית לתקשורת יעילה עם המשפחות השונות. רצוי שהגננת תהיה מודעת לנורמות תרבותיות והיסטוריות שמשפיעות על ההשקפה שלה עצמה על תרבויות אחרות. יש חשיבות לכך שהגננת תבחן את הזהות התרבותית שלה, מפני שניכרת השפעה של גורמי הזהות שלה על המפגש עם משפחות מתרבויות שונות. בחינה כנה של ה"שדים" האישיים תקדם יצירתיות, זהירות ורגישות ביחסים עם משפחות הילדים.

תפיסות מגדריות הטרנסקסואליות עלולות לעצב את תפיסתן של גננות ולהביא לציפיות שגויות – שהמשפחה תתפקד היטב רק כאשר תתאים את התנהלותה להתנהלות הכוללת חלוקה מגדרית ברורה בין תפקיד נשי לגברי. תפיסות מגדריות חד-ממדיות עלולות להוות מוקד מתח ומצוקה למשפחות אלו, שעלולות לחוות בושה ואשמה כאשר הן חורגות מן המוסכמות התרבותיות. בהיעדר מודל ותמיכה חברתית, המשפחות ה"חדשות" נדרשות לעתים להמציא באופן יצירתי דפוסי הורות וחלוקת תפקידים. התמודדות עם סטיגמות ועם קשיים נוספים בהיבט החברתי צריכה לזכות לתשומת לב ולהיות נוכחת בתודעת הגננת גם כאשר לא מתקיים דיון ישיר בהתמודדות הזאת. היבט משמעותי במיוחד בשילוב ילדים ממשפחות "חדשות" הוא עמדת הגננת. בין השאר עליה להיות מודעת לנטיות הומופוביות וגם להנחות ולתפיסות שלה, המושפעות מנטיות אלה.

הזדמנות למינוף – הורים ומחנכים במעבר לכיתה א'

רגע לפני הפרידה מהגן, המעבר לכיתה א' הוא נקודת ציון חשובה לחיזוק הקשר בין מחנכים להורים. הורים רבים חרדים מהמעבר מגן הילדים לבית הספר. הם אינם יודעים מה מצופה מילדם וחוששים מן ההתמודדות שלהם, ההורים, עם הדרישות החדשות. החשש מאי-הצלחה והחשיבות שמיוחסת בחברה להצלחה בלימודים מחזקים את תחושת חוסר הוודאות המתלווה למעבר. בזמנים אלו, הרצון המשותף של ההורה והגננת לסייע לילד בהכנה לכיתה א' ומאוחר יותר במעבר מוצלח ובהסתגלות לבית הספר מעודד שיתוף פעולה בין הבית למסגרת החינוכית. יש מקום לנצל את העניין המשותף כדי ליצור שיתוף פעולה פורה מתחילת גן החובה (ואפילו לפני כן) ולאורך כל השנה שלפני המעבר לכיתה א'. לקראת סיום השנה מומלץ כי המורה של כיתה א' תיזום קשר ראשוני שבעקבותיו ייבנה קשר מתעצם, שמטרתו הנעה ללימודים, טיפוח אוריינות משותף ושותפות מתואמת ותומכת בהתפתחות הילד.

פרק 2:

כיצד נקדם אינטראקציה איכותית עם ילדים?

היחסים הנרקמים בין ילדים למבוגרים הם אחד הגורמים העיקריים המקדמים התפתחות תקינה. גננות יוצרות עם הילדים אינספור אינטראקציות לאורך כל שעות היום: בכניסה לגן, בפרידה בסוף היום, בפינת המחשב, בקריאה של ספר, בשעת הארוחה ובחצר המשחקים. כלל האינטראקציות בין הילד לגננת יוצר את היחסים הייחודיים להם, ומכלול האינטראקציות בין הגננת לכל ילדי הגן יוצר את האקלים הרגשי-חברתי במסגרת החינוכית. ההתייחסות בהמלצות בפרק היא הן ליחסים הנרקמים בין הגננת לכל אחד מהילדים והן לאקלים הרגשי-חברתי בגן.

ילדים מפיקים את המרב מסביבתם החינוכית כאשר האינטראקציות עם הגננת כוללות שני מרכיבים עיקריים: **קשר רגשי חיובי והוראה איכותית**. שני מרכיבים אלו יחד תורמים להישגים הלימודיים של הילדים ולהסתגלותם הרגשית-חברתית. בפרק זה נתאר את המאפיינים הרגשיים וההוראתיים באינטראקציה איכותית בין מחנכים לילדים ונציע הצעות יישומיות לקידום אקלים רגשי וחברתי חיובי ולמניעת אקלים רגשי וחברתי שלילי.

התקשרות בטוחה במסגרת הגן

על פי "תאוריית ההתקשרות", בין הילד לדמויות המשמעותיות שמטפלות בו בשנת החיים הראשונה מתגבשים דפוסיים מובחנים של התקשרות (Bowlby, 1969, 1982, 1988). לדעת בולבי תפקידו של המבוגר במערכת ההתקשרות אינו רק מתן הגנה וסיפוק צרכיו הפיזיולוגיים של התינוק, אלא גם סיפוק "בסיס בטוח", שממנו יוכל התינוק לצאת לחקור את הסביבה ולהתעניין בדברים אחרים. זמינותו של ההורה ורגישותו לצרכיו ולאיתותיו של ילדו מאפשרות לילד לחקור ולהכיר גם את עולמו הפנימי, רגשותיו ומחשבותיו, ובהמשך (לקראת גיל ארבע) אף לזהות כוונות ורגשות של הזולת. בשלב זה הילד מסוגל לחלוק עם דמות ההתקשרות כוונות, תכניות ומטרות משותפות, להבחין אם הצרכים או הרצונות שלהם דומים או שונים, ואם הם שונים, הוא מסוגל לנהל עם הדמות הזאת משא ומתן על מנת לתאם איתה צרכים ורצונות. בתקופת הגן חוויית הביטחון בקשר מתורגמת לרווחה נפשית של הילד, לביטחון עצמי, ליכולת פתרון בעיות ולהסתגלות לסביבה.

התקשרות בטוחה מתפתחת בין ילדים למטפלים לא הוריים אשר עמם יש להם קשר קבוע וסדיר לאורך זמן. גננת זמינה ורגישה לצרכים של הילד מעניקה לו בסיס רגשי בטוח וביטחון לחקור את סביבתו, ללמוד ממנה ולהתעניין בילדים אחרים. במצבים עמומים, מעוררי מתח וחרדה, הגננת משמשת לילד עוגן, שאליו הוא יכול לחזור כדי לקבל סיוע, הגנה והרגעה.

התקשרות בטוחה עם הגננת נוצרת כאשר מתקיימים בקשר עם כל אחד מהילדים כמה מאפיינים מרכזיים:

- ❖ קרבה וקבלה – ביטויי רגש חיובי, חיבה ואכפתיות ביחסי הגומלין עם הילדים
- ❖ כבוד הדדי – תקשורת פתוחה עם הילדים, הבעת עניין כן ברגשותיהם, במחשבותיהם ובעיסוקם
- ❖ תמיכה רגשית – מתן הכוונה, הדרכה, הרגעה ועידוד בעת קושי
- ❖ יחס עקבי והוגן – הימנעות ממסרים סותרים ומאפליה בין ילדים
- ❖ זמינות – זיהוי צרכים לימודיים ורגשיים של הילד האינדיווידואלי והיענות להם
- ❖ הנאה משותפת – גילויי התלהבות והנאה מהצלחות ומניסיונות של הילד לחקור את סביבתו
- ❖ כבוד בבחירות ולרצונות של הילד – עידוד ילדים לפעילות ולחשיבה עצמאיות והימנעות (ככל האפשר) מהצבת גבולות נוקשים

היכרות עם מאפיינים אלו ומודעות להשפעה שיש להם על התפתחותם של ילדים חשובות ביותר, ואולם אין בהן די כדי ליצור שינוי מהותי באיכות האינטראקציה עמם. התפיסה של הגננת את תפקידה בגן וחוויות אישיות שלה מהעבר משפיעות על אופי יחסיה עם הילדים, ולפיכך גם על איכות האינטראקציה בינה לבינם. בהמלצות היישומיות נבחן את הדרכים שבהן ניתן לקדם חוויות חיוביות בגן, ובתוך כך נקרא לגננות להתבוננות עצמית ברגשות ובחוויות קודמות שלהן, וזאת כדי לפתח מודעות להטיות אישיות שלהן ולקדם יחסים חיוביים בין לבין ילדים שונים.

יצירת אקלים רגשי וחברתי חיובי³

ילדים בגיל הגן (3-6 שנים) משחקים משחק עצמאי, חוקרים את הסביבה ולומדים ממנה, בעוד הגננת תומכת, קשובה להם וזמינה רגשית. ילדים זקוקים לתשומת לב, לתחושת חמימות ולחיך מהמבוגר כדי להתמלא בכוחות וכדי להמשיך ליהנות מגילויים בסביבה, ממשחק ומלמידה. לפיכך רצוי כי הגננת תהיה זמינה לילדים בפעילויות מוּכּוּנּוּת ומזדמנות (ניצול "רגעי חינוך" לא מתוכננים). נדגיש כי חשוב ביותר שהגננת תצטרף לילדים גם בזמן פעילות בחצר ותהיה נגישה בזמן 'משחק חופשי'.

רצ'ים מהגן:

השעה עשר בבוקר, ויפה הסייעת עסוקה כעת בסידור השולחנות לארוחת הבוקר. היא מפנה את מבטה לעבר נטע בת השלוש, מחייכת אליה ומחמיאה לה על הרכבת הארוכה שבנתה מהקוביות. יוסי מסתובב סביבה בחוסר שקט, יפה ניגשת אליו ומציעה לו לסייע לה בסידור השולחן. היא מחמיאה לו על היסודיות והריכוז שהוא מפעיל בסידור הצלחות. היא שואלת לשלומו ומבררת מה מעשיו בזמן המשחקים, שואלת באילו צעצועים הוא אוהב לשחק ועם מי מהילדים היה רוצה לבלות את זמנו בגן. אופק מגיע בריצה, נרגש וחסר שקט, "אני רעב!". יפה מחייכת לעברו ומסבירה: "אנחנו מסדרים את השולחנות ומיד אחר כך ניגשים לארוחת הבוקר". אופק נרגע וחוזר לשחק עם הילדים. בינתיים מיכל הגננת ניגשת לקבוצה של בנות השקועות במשחק בפינת התחפושות ומכריזה: "עוד כמה דקות אנחנו מתחילים לאסוף את הבגדים, האביזרים והצעצועים, כדאי שתתכוננו לסיים את המשחק. תחשבו איך לסיים אותו כדי שיהיה לכן קל להצטרף לילדים בסידור הגן".

למרות עיסוקיה הרבים של יפה היא זמינה לילדים בגן. היא מביעה רגשות חמים, מרעיפה מילות עידוד על אלו המשחקים בהנאה ומבחינה במי שזקוק לעזרה והכוונה בפעילות. היא מגייסת את יוסי לסייע לה במשימות השוטפות בגן וכך היא מעצימה אותו ואת יכולותיו. מבחינתה זאת אפילו

³ ניתן למצוא מידע נוסף בנושא באתר משרד החינוך-חוזר מנכ"ל – קווים לעשייה חינוכית בגן <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/548AB173-9E06-4E5F-9960-1830B082C391/113451/KavimManhim.pdf>

הזדמנות לשיחה נעימה ומקרבת, שבה היא מתעניינת בהעדפותיו. נציין כי שיחות יזומות ומזדמנות תורמות גם לפיתוח ניצני אוריינות (להרחבה ראו בפרק 4, "טיפוח כישורים במסגרת הגן"). יפה אינה נבהלת מהתגובה חסרת השקט של אופק. היא מרגיעה אותו בקולה השליו ומסבירה את העומד להתרחש ברגעים הקרובים. הרוגע שבו היא משיבה לו, בצד ההסבר שהארוחה קרבה, עוזרים לאופק בוויסות העצמי. גם מיכל מסייעת לילדות להצליח במעבר הצפוי בין זמן המשחק לארוחה באמצעות הכנה שלהן מבעוד מועד ומתן הסבר כיצד הן יכולות להתארגן לסיום המשחק.

הגננת היא בעלת ידע והבנה בהתפתחות רגשית-חברתית של ילדים בגיל הרך. היא מודעת לצרכים הרגשיים של כל אחד מהילדים ומתאימה את הדרישות ממנו לצרכיו. ישנם ילדים שמסוגלים להתרכז בפעילות משך זמן ארוך או קצר מאחרים, ישנם ילדים הזקוקים להכנה רבה יותר במעברים בין פעילויות, ילדים הזקוקים להכוונה אישית ועוד. מומלץ כי הגננת תיצור תנאים מתאימים ללמידה לפי היכולות של הילד ותוך הקשבה לתגובות שלו במצבים השונים.

רצ'ים מהגן:

דעתו של יוסי בן הארבע מוסחת בקלות מרעשים. כאשר הוא יושב בקבוצה גדולה של ילדים בשעת היצירה הוא אינו מצליח להתרכז בפעילות, להתנסות וליצור. הגננת מבחינה בכך, מושיבה אותו בשולחן עם ילד אחר ומסבירה לו שאם ישב בשולחן רק עם ילד אחד, לא יהיו סביבו הרבה רעשים כמו שיש בקבוצה גדולה, וכך יהיה לו קל יותר ללמוד. בעקבות השינוי בצורת הישיבה יוסי מצליח ליהנות מהפעילות וזוכה לשבחים רבים על השתדלותו הרבה בפעילות ועל התוצרים היפים שהפיק.

במהלך הפעילויות השונות יש לשים לב לאיתותים רגשיים של הילד, להבחין ברגשות של כעס, פחד, מתח, חרדה, שמחה או התרגשות, להרגיעו ולעודדו ולאחר מכן, לתת לו הסברים על הרגשות השונים.

רצ'ים מהגן:

משה כועס כי דנה התיישבה על הכיסא שלו, הוא זועף ומניף את ידיו באוויר. הגננת ניגשת אליו, אינה כועסת, אינה נבהלת, מסבירה לו את רצף השתלשלות הדברים ומשקפת במילים את הרגש הנחוה: "משה, אתה מאוד כועס שלקחו את הכיסא שלך, רצית מאוד את הכיסא והתאכזבת כשראית שהוא תפוס". כאשר משה נרגע, היא מסבירה לו כיצד ניתן להגיב במצבים דומים בעתיד, שואלת אותו על מצבים מכעיסים שהוא חווה ועל תגובות אפשריות במצבים אלו.

מומלץ להרבות במתן משוב חיובי כתגובה לפעולות רצויות, לניסיונות למידה ולהצלחות של הילדים. המשוב החיובי מעניק לילד תחושת הצלחה ומעודד אותו להמשיך ולנהוג באופן חיובי בעתיד. רצוי שהעידוד הניתן יהיה ממוקד ומפורט ויבהיר לילד באופן מדויק מה הצליח לעשות וכיצד. שימו לב: חשוב במיוחד לתת עידוד כאשר הילד נוהג באופן פרו-חברתי (עוזר לילד אחר, חולק צעצועים עם ילדים אחרים וכו').

רצ'ים מהגן/:

ירון בן הארבע משתף את דויד במשחק בקוביות ומאפשר לו לבנות מהן ראשון מגדל גבוה. הגננת משבחת את התנהגותו של ירון: "כל הכבוד, ירון, אתה משתף את דויד בקוביות ומחכה בסבלנות לתור שלך, אתה חבר טוב".

ניראל בת השלוש נותנת לחברתה חלק מהקוביות שברשותה, הגננת מסבירה כיצד התנהגות זו תורמת לרגשותיה של החברה: "ניראל, התנהגת מאוד יפה כששיתפת אותה בקוביות, עכשיו גם לאור שמחה ונהנית איתכם במשחק".

מניעה של אקלים רגשי וחברתי שלילי

כדי למנוע אקלים רגשי וחברתי שלילי, על הגננת להציב לילדים כללים התנהגותיים וגבולות ברורים ולהקפיד על שמירתם. חשוב לאתר התנהגות בלתי הולמת של ילדים ולהשתמש בהסברים כדי לכוון אותה לאפיקים חיוביים יותר.

רצ'ים מהגן/:

הגננת הבחינה כי יעל מציירת על קירות הגן, היא פונה אליה ומסבירה: "יעל, אנחנו לא מציירים על הקירות, אנחנו רוצים לשמור על הגן נקי ומסודר כדי שיהיה לנו נעים להיות בו. אפשר לצייר על דפים. בואי נלך יחד לקחת דף מהמגירה".

דויד רוצה את המשחק שנמצא אצל יוסי, הוא דוחף אותו ולוקח את החפץ בגסות. הגננת פונה לדויד: "בגן שלנו אסור להרביץ. יוסי מאוד עצוב שהרבצת לו. מכות זה כואב ומעליב. אתה יכול לבקש מיוסי את המשחק או לבקש ממני עזרה כדי שנוכל יחד לפתור את הבעיה בלי מכות". היא פונה גם לדויד ושואלת לתחושותיו. דויד מספר כי נבהל "אני לא רוצה לשחק יותר". הגננת מבהירה כי מותר לו להמשיך ולשחק במשחק. "המשחקים הם של כולם ואנחנו משחקים בתורות, אחרי שתשחק במשחק, תשתף ילדים נוספים".

על הגננת למנוע ככל יכולתה ביטויים לא ראויים של זעם, עוינות ותוקפנות מצד כל גורמי החינוך בגן ומצד ילדים. לשם כך מומלץ כי הגננת תקבע תקנות ברורות באשר לאופי היחסים המקובל בין הצוות החינוכי לילדים. כמו כן ראוי לבצע הערכות תקופתיות של תפקודי הצוות באמצעות תצפיות בגנים.

ניתן למנוע אקלים רגשי שלילי על ידי כך שהגננת תציג מצבים בינאישיים לא נעימים שנפוצים בגן ותציע דרכים להתמודד איתם. השימוש באירועים המסוימים ייבחר מתוך תצפיות בפעילות הגן וחשיבה רפלקטיבית של הגננת.

רצ'ים מהגן/:

בתצפית על ילדי הגן הבחינה מיכל כי ילדים רבים מגיבים באלימות למכות שקיבלו "לא בכוונה". על מנת להעביר לילדים את הצורך בעצירה לפני תגובה נהגה מיכל, בתחילת כל שנה, להמחיש ביחד עם הסייעת סיטואציות שבהן מתרחשות התנגשויות לא מכוונות. לדוגמה: מיכל סיפרה לילדים סיפור, והשתמשה בתנועות ידיים גדולות. במהלך המפגש הסייעת עברה בסמוך ו"כאילו" קיבלה מכה מהשעון שלה. מיכל התנצלה, ביררה מה מצבה של הסייעת, ואחר כך פנתה לילדים לניתוח האירוע ולחשיבה על דרכים אחרות שבהן אפשר היה לפרש – "היא עשתה לי את זה בכוונה".

יש להימנע משימוש בלחצים, באיומים, בביקורת שלילית ובעידוד סתמי שאינו מותאם להתנהגות הילד. ביקורת שלילית סתמית חוזרת ונשנית, שאינה מתייחסת דווקא לאירוע המבוקר וגם עידוד שאינו ניתן בסמוך להתנהגות חיובית אינם תורמים לשיפור ההתנהגות של הילד ופוגעים באקלים הרגשי-חברתי בגן.

התרומה של עבודת צוות לאקלים הרגשי בגן

הילדים נפגשים בגן עם צוות מורחב: סייעת, גננת משלימה, סייעת משלימה ולעתים גם סייעת צהרון. אווירה נעימה בצוות החינוכי ותיאום בין השותפים בו תורמים לאקלים הרגשי חיובי בגן. נתייחס לשתי נקודות מרכזיות בנושא זה: ראשית, הילדים חשופים ליחסים בין הגננת לסייעת ולאופן שבו הן מדברות זו עם זו. יחס מכבד, הקשבה ודיאלוג רגיש משמשים לילדים **מודל חיובי לחיקוי**. בנוסף לכך, **תיאום בין הצוות המורחב בגן תורם לתחושת ההמשכיות של הילד ולחוויה הבטוחה שלו בגן**. הגננת אחראית על טיפוח יחסים חיוביים, אווירה חיובית ותרבות של העברת מידע בין הצוות. לשם כך מומלץ להקפיד על כמה נהלים:

שמירה על תקשורת שוטפת וגלויה והעברת מידע בין משמרות (כשמתחלפות סייעות או גננות). לדוגמה: "אורית, יוסי אתמול לא הרגיש טוב, צריך לשים לב שהוא שותה"; "שמנו לב שמיכאל משחק לבד והילדים לא משתפים אותו, צריך לעזור לו ליצור קשר ראשוני עם אחד הילדים". על הגננת להקפיד כי הצוות ידע להבחין בין מידע שניתן להעביר בנוכחות הילדים ומידע שיש לשוחח עליו שלא בנוכחותם. הגננת תקבע בתיאום עם הצוות זמנים ידועים לשיתוף.

יצירת אווירה חיובית בצוות. לשם כך מוצע לקיים בראשית השנה פגישה לתיאום ציפיות הנוגעות לדרכי העבודה בגן ולחלוקת תחומי האחריות והתפקידים בין הצוות.

תיאום הנוגע לציפיות מהילדים ולתפקודם והבהרת התפקיד של הצוות בקידום. הגננת אחראית שהצוות יהיה מודע למטרות החינוכיות, יבין את ההיגיון העומד מאחוריהן ואת חשיבותן להתפתחות הילדים. כך למשל ראוי להבהיר את החשיבות שבהצגת קו אחיד בסוגיה של הקניית הרגלים ואת החשיבות שבחלוקת המידע בין כל חברי הצוות: כאשר מישהו בצוות צופה בהתנהגויות חריגות, עליו להעביר את רשמיו לגננת.

קיום מפגשים צוותיים לאורך השנה לצורך דיון בעבודה המשותפת בגן (דרכי הפעולה עם הילדים, העברת מידע בין הצוות). אף על פי שהגננת היא בעלת האחריות, רצוי שההחלטות הנוגעות לילדים יתבססו על שיחה הדדית והתלבטות משותפת. שיחה מפרה שבה כל אחד מביא מידיעותיו וניסיונו יכולה לתרום להיכרות של כל אחד מהצוות עם הילדים ולראייה רחבה יותר של צורכיהם. בפגישה יוקצה מקום לתחושות שעולות בעבודה עם הילדים, עם ההורים או בצוות עצמו.

על הגננת מוטלת אחריות רבה, אך היא אינה לבד במערכה. חשוב שהגננת תדע שבעת הצורך היא יכולה להיעזר ולהתייעץ במפקח/ת, יועצ/ת חינוכי/ת, מדריכ/ה או פסיכולוג/ית העומדים לרשותה.

התבוננות עצמית

היחסים בין הגננת לילדים מושפעים מציפיות אישיות של הגננת, מתפיסות ומחוויות קודמות. התנסויות של הגננת בקשרים עם הוריה ומוריה בעבר וגם ייצוגים עכשוויים של יחסים אלה משפיעים על עמדותיה כלפי תפקידה בגן. כאשר חוויות קודמות של הגננת אינן מעובדות, הן עלולות לפגוע ביחסים עם הילדים. רצוי שבנוסף על היכרות עם תאוריות התפתחותיות, מחנכים יעברו גם תהליך של התבוננות עצמית בחוויות קודמות כילדים וכהורים. התבוננות כזאת נועדה להעלות למודעות תכנים אישיים הקשורים בבחירת המקצוע, בגיבוש של זהות מקצועית ובאיתור קשיים הנוגעים לתפקיד בגן ולקשרים הנרקמים עם הילדים השונים. שאלות לדוגמה:

מהם המאפיינים של 'גננת טובה'?

מדוע בחרתי להיות גננת?

עם אילו ילדים קל לי ליצור קשר קרוב?

אילו ילדים מעוררים בי הסתייגות?

הוראה איכותית

ילדים זקוקים לסביבה רגישה המספקת מענה הולם לצורכיהם על מנת שיוכלו לפתח יכולות רגשיות, חברתיות וקוגניטיביות שיאפשרו להם ללמוד. דרכי ההוראה ואיכותה הן מרכיבים חשובים של סביבה חינוכית רגישה. בהוראה יעילה הגננת מתווכת בין הילדים לבין הסביבה ומארגנת אותה כך שתתאים לרמת יכולתם ולהתעניינותם ברגע נתון, אולם היא גם מכוונת את תהליך הלמידה לקראת הגשמתן של מטרות חינוכיות רחוקות יותר שקבעה.

תיווך הוא התנהגות הוראתית שבבסיסה עומדת כוונת המבוגר להעביר לילד מידע או מסר כלשהו, למקד את תשומת לבו, להסביר לו, להבהיר לו קשרים, לשתפו בחוויות רגשיות ולעוררו לפתח ערכים, נטיות פעולה, השקפת עולם ודומיהם. נמצא כי השכיחות וסגנון ההופעה של חמישה מרכיבי התנהגות תיווכית של מבוגרים (מיקוד, ריגוש, תיווך משמעות, הרחבה, מתן תחושת יכולת, ויסות התנהגות) תורמים לרמת התפקוד הקוגניטיבי של ילדים בתחומים שונים (Klein, 1996, 2003; Klein & Alony, 1993; Tzurriel, 1999). באינטראקציה איכותית יותר מאפייני התיווך השונים מופיעים בשכיחות גבוהה יותר וברצף שהוא מגוון ועשיר בהתנהגויות תיווך שונות. דוגמה לאינטראקציה איכותית כזאת היא מיקוד תשומת לב של הילד בחפץ כלשהו תוך מתן משמעות לסיטואציה ותוך ויסות התנהגותו של הילד. בהמלצות היישומיות נתייחס למרכיבים העיקריים של התנהגות הוראתית מתווכת בגיל הרך וננסה להבין בתוך כך את הדרכים שבהן ניתן ליישם את מרכיבי ההתנהגות האלה במצבים שונים בגן.

התנהגות הוראתית מתווכת בגיל הרך (קליין, 2008) - המלצות ליישום בגן

התאמה בין המבוגר לילדו - את דרכי ההוראה ותוכני הלימוד יש להתאים לילדים. לשם כך מוצע להעריך את מאפייני הילדים, צורכיהם המיוחדים ויכולותיהם כבר עם כניסתם לגן. איסוף שיטתי ומתמשך

של מידע⁴ על אודות התפקוד היומיומי של הילד בגן, תיאור המידע ופירושו הם אמצעים יעילים לתכנון הוראה, להתאמתה לצורכי הילד ולתקשורת משמעותית עם הורי הילד ועם צוות ההוראה.

יש להתאים את ההוראה לטווח הקשב של הילד, ליכולת הוויסות שלו, ליכולותיו הקוגניטיביות, להתעניינותו, לרמת פעילותו ולמצב ערנותו. אי-בהירות באשר להגדרתה של גרייה איכותית עלולה להגדיל את שיעור ניסיונותיהן של גננות ליצור גרייה אצל ילדים באופנים שאינם מתאימים ליכולותיהם ולצורכיהם הייחודיים, ולעתים אף להציפם בעודף גירויים וניסיונות דידקטיים. מוצע כי התערבות הגננת תהיה תגובה ליוזמת הילד (למשל, הילד מתעניין בחפץ מסוים והגננת מתייחסת לנושאים הקשורים בו), שהגננת תבדוק כל העת אם קיימת התאמה בין התיווך שלה לתגובותיו של הילד ושתשנה את התנהגותה בהתאם.

מיקוד – במהלך הלמידה על הגננת לסייע לילדים להתמקד בה. הגננת תבצע פעילויות מסוימות כדי להבטיח שהילד יוכל לראות, לשמוע, להריח, לגעת, לטעום או לחוש דברים המצויים בסביבה, שאתם היא רוצה להציג בפניו. לדוגמה: היא תביא לשיחה פרי כדי שהילד יראה או יריח אותו, היא תרחיק ילד מתמונה גדולה כדי שיראה אותה בשלמותה ולא רק חלק קטן ממנה, היא תגביר את קולה, תאיט את קצב הדיבור שלה, תחזור על מילים וכיוצא באלה – הכול כדי שהילד יחווה את מה שהגננת התכוונה שיחווה.

ביטויי רגש מתווכי-משמעות – יש להבטיח ביטויי רגש כלפי הילד וגם כלפי מושאי הלמידה (למשל אנשים, חפצים, תהליכים ואירועים). ביטויי רגש כאלה (למשל ביטויי התלהבות מהנושא הנלמד) מהותיים לתהליך הלמידה המיידית והעתידי ומסייעים להבהרת משמעותו של החומר הנלמד. לדוגמה: שינויים של קצב הדיבור ונימתו, השתתקות פתאומית, הדגשה של צלילים, שינוי של הבעות פנים, השמעת קולות והתפעלות ("כיף לשחק יחד", "זה צעצוע מאוד מיוחד" וכדומה) – כל אלה הם ביטויי רגש שיסייעו בתהליך הלמידה.

הענקה של תחושת יכולת – חשוב כי הגננת תנסה להעביר לילד את התחושה שפעילותו מוצלחת, וזאת באמצעות מיקוד של תשומת לבו בעובדה שעשה דבר נכון, יפה וטוב ובאמצעות הבהרה של מרכיבי ההצלחה או גורמיה. לדוגמה: "כל הכבוד! התנהגת מאוד יפה כשנתת גם לעדי לשחק איתך במשחקים".

הרחבה – במהלך הלמידה רצוי כי הגננת תקשר בין חוויות מיידיות לבין חוויות אחרות בעבר, בהווה ובעתיד או מצבים דומים בהקשרים אחרים. הגננת תרחיב את החוויות הלימודיות המיידיות של הילד (למשל על ידי המשגה, הכללה, אנלוגיות וקשרי סיבה ותוצאה). לדוגמה: "זוכר איך שמחת לקבל צעצוע בפעילות בבוקר? אם תתן עכשיו את הצעצוע לדני, גם אותו זה ישמח מאוד"; "אם תבנו יחד, תצליחו לבנות מגדל גבוה יותר". בנוסף על אלה הגננת מעודדת את הילד לחשוב בעצמו על הקשרים שונים כגון, "מאיפה מגיע החלב?" "ממה מכינים את המרק?" "איזה מאכלים אנחנו צריכים כדי להיות בריאים?" – כל אלה קישורים עם חוויות אחרות בעבר, בהווה ובעתיד.

⁴ ניתן להיעזר בחוברת ההדרכה של משרד החינוך 'מבטים'.

ויסות התנהגות – באמצעות דיבור או הדגמה הגננת תסייע לילד לבצע מטלה ולפתח אסטרטגיות התנהגות המובילות לעשייה יעילה. ויסות התנהגות מעביר לילד את המסר שלפני פעולה כדאי לעצור ולחשוב כדי לשקול אפשרויות תגובה שונות או שלבי פעולה שיובילו לפתרון בעיה או השגת מטרה (ראו הרחבה בפרק 3, "התפתחות ויסות עצמי – משליטה חיצונית לשליטה פנימית"). לדוגמה: כאשר כמה ילדים מתארגנים לשחק יחד בקוביות, הגננת מסבירה לאחד הילדים שאוחז בקוביות: "לפני שמתחילים לשחק, תן לכל אחד מספר שווה של קוביות", או שואלת את הילדים "לפני שנתחיל לשחק נחשוב ביחד איפה להניח את הקופסה כדי שלכולם יהיה נוח לשחק".

התבוננות עצמית

היחסים עם הילד האינדיווידואלי מושפעים מהאופן שבו הגננת מעריכה את יכולותיו. למשל, גננת יכולה ליצור עם ילד שהיא מעריכה כבעל יכולת שכלית גבוהה אינטראקציה רגישה ומקדמת, מותאמת ליכולותיו, ומנגד ליצור אינטראקציה שאינה מותאמת לילד שהיא רואה כבעל יכולת שכלית נמוכה. לפיכך, מוצע להעריך את איכות היחסים הרגשיים בין הגננת לילדים. יש חשיבות מיוחדת לזיהוי הילדים שהאינטראקציה בינם לבין הגננת אינה חיובית. מומלץ לקיים מפגשי הדרכה קבועים לצוות החינוכי כדי לדון בהשפעות של העמדות כלפי הילדים על הציפיות מהם ועל היחסים עמם. אווירה תומכת ומקבלת במפגשים תאפשר לצוות החינוכי לשוחח בפתיחות ולהעלות תחושות ורגשות הנוגעות לילדים השונים. שיתוף הצוות יתרום להעלאת הרגישות והמודעות להטיות בתפיסה ובהתנהגות מול הילדים.

איכות האינטראקציה עם הילדים קשורה להתאמה של התיווך למאפיינים אישיותיים ותחושתיים של הילד. תיווך שמתאם לילד אחד עלול להיות לא יעיל בעבור ילד אחר. למשל, הנהון של הגננת או אמירה מסוימת עשויים לחזק ולעודד ילד אחד אך לא בהכרח ילד אחר. לפיכך, מוצע להעריך את איכות האינטראקציה ההוראתית בין הגננת לכל אחד מהילדים בגן. הדבר יסייע להערכה מדויקת של יכולות הילדים ולקיום אינטראקציה מותאמת ואיכותית יותר עמם.

יצירת הזדמנויות מגוונות להתפתחות ולמידה

ניתן להעריך מסגרות שונות על רצף הנע בין דגש מוחלט על תכניות לימוד היזומות ומנוהלות על ידי מבוגרים, לבין דגש מלא על משחק חופשי ביוזמת הילד. בתכניות שרמת מובנות גבוהה הילדים עסוקים במטלות המכוונות על ידי המבוגר להגשמת מטרה מוגדרת, ואין להם הזדמנויות רבות ליזום פעילויות או לנהל אינטראקציה חופשית עם מבוגרים או עם ילדים אחרים. מנגד, בתכניות לא מובנות המבוגרים מעודדים, מנחים ומסייעים לילדים, אך אינם מגבילים, אינם חודרים אל מרחב הפעילות של הילד ואינם משתלטים עליו באופן מוחלט. **בגיל הרך מומלץ לשלב בין פעילויות מובנות ללא מובנות.** בשני סוגי הפעילויות יש להבטיח התנהגות הוראתית איכותית (טובה ויעילה) של המבוגר באינטראקציה עם הילדים. לשם כך על הגננת להציב בהוראה שלה גם מטרות קצרות-טווח וגם ארוכות-טווח. המטרות

החינוכיות מנחות את הצוות החינוכי בפעילותו בגן. חשוב להגדיר לכל ילד מטרות מגוונות, שתכלולנה תחומי דעת שונים וכישורים מגוונים בתחום הקוגניטיבי, הלימודי, והרגשי-חברתי. מומלץ לתאם בין מטרות ההורים לאלה של הצוות החינוכי ולאפשר שיתוף פעולה בהגשמתן (להרחבה ראו בפרק "קשרי משפחה-גן ילדים").

מטרות חינוכיות קצרות-טווח עניינן הוראת פרטי ידע או מיומנויות ספציפיות, למשל כאשר הגננת מלמדת את הילד פרטים על מושגים רבים ושונים (פרי הדר, גשם, עונות השנה...) או מקנה לו מיומנויות ספציפיות (חיבור-חיסור, התמצאות בספר, מודעות פונולוגית...). כדי להקנות לילדים ידע הגננת משתמשת בהסברים, בהדגמות, בהגדרות, בתיקון, בפירוש ועוד. הערכה של רמת ההוראה⁵ נעשית באמצעות אמות מידה המתייחסות לשלמות ההוראה, לבהירות העברת הידע, לתקפותו ולמהימנותו.

מטרות חינוכיות ארוכות-טווח עניינן מאפייני הילד וכישוריו בעתיד בתחום הרגשי, החברתי, המוסרי והקוגניטיבי. תהליכים רגשיים-חברתיים כוללים התנהגויות כגון התחשבות באחר, אמפתיה, סובלנות, מוסריות, אכפתיות, כבוד לזולת ויושר, חקרנות, סקרנות, חיפוש משמעויות בלמידה, מוטיבציה, ביטחון עצמי ואופטימיות. תהליכי תפקוד קוגניטיביים כוללים התנהגויות כגון פתרון בעיות, זיכרון, חשיבה ביקורתית, תכנון והערכה. מודעות למטרות ארוכות-טווח מאפשרת לגננת גמישות בניצולן של חוויות מזדמנות לצורך הוראה איכותית, וגם מחדדת את מודעות הגננת להשפעות הגלומות בהתנהגותה על למידה של ילדים.

התבוננות עצמית

לעתים בחירה של גננת בפעילות מובנית נובעת מהחשש שלה מפני מצבים של אי-סדר, היעדר פתיחות להפתעות או אי-ודאות בנוגע לתפקידה, מצבים שעלולים להתרחש בזמן פעילויות לא מובנות. הפחד מהאחריות להחליט מה לעשות וכיצד להתערב בפעילויות שאינן מתוכננות מראש עלול להרתיע את הגננת מפני התנסות בהן. חשוב להדגיש כי ילדים לומדים אחד מהשני ולשם כך הם זקוקים לזמן ולגירויים מותאמים. הימנעות מפעילויות לא מוכנות תמנע מצבים המאפשרים למידה הדדית. חשוב לזכור שגם במצבים אלה, כשהילדים לומדים אלה מאלה, יש לגנות תפקיד משמעותי, בין השאר בתיווך בנושאים הקשורים ליחסים עם אחרים, דחיית סיפוקים ועוד.

כאשר הגננת מודעת למטרות חינוכיות היא חשה יותר ביטחון ביכולתה להשקיע מאמצים להגשמתן בכל הזדמנות, מזדמנת או יזומה. על הגננת לשאול את עצמה האם הבחירה בסוג פעילות מסוים נובעת ממטרות חינוכיות שנבחרו מראש או מהימנעות ממצבים מעוררי חרדה? ומהן המטרות החינוכיות קצרות-הטווח וארוכות-הטווח לכל אחד מהילדים בגן?

⁵ ניתן להיעזר בחוברת ההדרכה של משרד החינוך 'מבטים'.

פרק 3:

התפתחות ויסות עצמי – משליטה חיצונית לשליטה פנימית

ויסות עצמי - הישגים התפתחותיים בתקופת הגן

ילדים מפתחים בגיל הינקות ובשנות חייהם הראשונות יכולת לווטת רגשות והתנהגות. אולם לא כל הילדים מפתחים רמה של יכולת ויסות עצמי. הבדלים אינדיווידואליים בין ילדים בתחום זה הם תוצאה של גורמים אישיים (הבדלי מזג בין תינוקות) והשפעות סביבתיות בשלבים המוקדמים של החיים. במחקרים רבים נמצא כי בקרב ילדי גן, ויסות טוב של רגשות מסייע לשפר לא רק הישגים לימודים אלא גם מיומנויות חברתיות. יתרה מזו, במחקרים שונים נמצא כי ניתן לנבא את התפקוד החברתי בבית הספר באמצעות יכולת הוויסות העצמי בגן. בפרק זה נתמקד בהישגים ההתפתחותיים המצופים מהילד בתחום הוויסות העצמי בגיל הגן (3-6), ונבחן את הדרכים שבהן מטפלים בגן הילדים יכולים לקדם הישגים אלו.

המושג **ויסות עצמי** מתייחס לכמה הישגים התפתחותיים של הילד:

- ❖ יכולת להיענות להוראה או לבקשה. לדוגמה: היכולת של הילד להיענות להוראה של הגננת לאסוף צעצועים, לצאת לשחק בחצר או להתחיל לאכול.
- ❖ יכולת ליזום התנהגות או לחדול ממנה בהתאם לנסיבות. לדוגמה: בזמן משחק חופשי, היכולת של הילד לגשת לארון הצעצועים ולבחור משחק מועדף או יכולתו להפסיק לשחק כאשר הגננת מבקשת מהילדים לאסוף את הצעצועים.
- ❖ יכולת להתאים את העצמה, התדירות ומשך הזמן של פעולות מילוליות ומוטוריות. לדוגמה: היכולת של הילד להתאים את העוצמה של טון הדיבור למספר המאזינים, למרחק הפיזי שלו מהם ולסוג הפעילות (אינטראקציה לימודית או חברתית).
- ❖ יכולת לדחות סיפוקים. לדוגמה: היכולת של הילד לעכב תגובה נוכח צעצוע מפתה.
- ❖ יכולת לנקוט התנהגות חברתית נאותה או מקובלת. לדוגמה: היכולת של הילד לחכות בסבלנות לתור שלו במשחק או בשיחה או היכולת לחלוק צעצועים עם ילדים נוספים.
- ❖ יכולת לווטת את העוצמה ומשך הזמן של תגובה רגשית. לדוגמה: בזמן שהילד חווה תסכול, היכולת להימנע מתוקפנות גופנית ומהתפרצויות רגשיות כגון בכי והתקפי זעם קיצוניים.
- ❖ יכולת לפעול להשגת מטרה רצויה. לדוגמה: בזמן משחק חברתי, היכולת של הילד להתעלם מרעשים שונים בגן ולהפנות את מלוא הקשב למשחק המשותף.

ככל שהילד קטן יותר, כך הוא תלוי יותר בדמויות המטפלות המסייעות לו לשלוט ברגשות ובתגובות שלו במצבי לחץ, עייפות או קושי. **הורים לילדים צעירים ומחנכים במסגרת גן הילדים נדרשים לקבוע את אמות המידה להתנהגות נאותה, לעזור לילד לקיים אותן, לצפות מראש מצבים קשים או מתסכלים ולסייע לילד המאבד שליטה.** במהלך השנה הראשונה לחיים, ההורה מסייע לתינוק לווסת את רמת העוררות והרגש באמצעות מגע פיזי (לדוגמה: חיבוק ונענוע של התינוק) ובאמצעות הסבת תשומת לבו של התינוק אל מקורות גירוי חלופיים (לדוגמה: הפניית מבטו של התינוק לעבר צעצוע אהוב כאשר הוא חש מצוקה בעטיו של גירוי חזותי או שמיעתי). במהלך השנה השנייה והשלישית לחייהם, פעוטות מפתחים יכולת "שליטה עצמית". בשנים אלו, במקביל להתפתחות הקוגניטיבית והמוטורית, פעוטות מגלים יכולת להיענות לדרישות של גורם חיצוני ולהוציא מהכוח אל הפועל את כוונותיהם. מיומנויות אלו יהוו בסיס להתפתחות של ויסות עצמי אמיתי במהלך תקופת הגן.

ואמנם, בגיל הגן (3-6) נצפה מילדים לגלות יכולת הולכת ומשתפרת של ויסות עצמי. התפתחות הוויסות העצמי בתקופה זו קשורה להתפתחות הקוגניטיבית של הילד ולהתפתחות השפה וההבנה של מצבים חברתיים המתרחשת בתוך כך. בגילים אלו ילדים רוכשים יכולת להשתמש בכללים ולהיעזר באסטרטגיות פעולה. כן מתפתחת היכולת להימנע מתגובה רגשית לא מתאימה או לא הולמת. **להורים ולמחנכים בגן הילדים תרומה מרכזית בעידוד התפתחות של יכולות אלו.** סביבה מיטבית לעידוד התפתחות של ויסות עצמי רגשי והתנהגותי היא בעלת המאפיינים הבאים (Bronson, 2000):

- ❖ עקיבה, סדירה, בטוחה ומגרה במידה מספקת
- ❖ קשובה, נענית ורגישה לצורכי הילד ולנקודות המבט שלו
- ❖ משרה ביטחון ועידוד
- ❖ מציבה גבולות וסטנדרטים ברורים ועוצרת התנהגויות בלתי מותאמות
- ❖ משמשת מופת ודגם לחיקוי
- ❖ מספקת הזדמנויות לפעילויות לפיתוח של ויסות עצמי אוטונומי

יש להניח כי למאפיינים אלה תהיה השפעה חיובית כאשר הם ייושמו במקביל במסגרת המשפחה ובמסגרת גן הילדים. בהמלצות היישומיות שיפורטו בהמשך נתייחס בפירוט למאפיינים הללו ולאופן שבו גננות יכולות לפתח, לעודד ולטפח את יכולתם של הילדים לזהות רגשות שהם חווים ורגשות של הזולת, כי התגלה שיכולת זו קשורה קשר עז עם ויסות רגשי ומיומנות חברתית של ילדים (Denham et al., 2003).

הצעות יישומיות להתערבויות ולפעילויות לעידוד התפתחות ויסות עצמי בגן הילדים

טיפול רגיש והתקשרות בטוחה עם הגננת

לטיפול רגיש המתחיל בגיל מוקדם ולאיכות ההתקשרות של הילד עם המטפלים בו יש השפעות ארוכות-טווח על התפתחות יכולת הוויסות העצמי של הילד. במחקרים שונים נמצאה תמיכה לכך שקרבה פיזית בין האם לתינוק ואיכות יחסי הגומלין עם האם מספקות אפשרויות רבות לוויסות המערכת הפיזיולוגית וההתנהגות של התינוק. יתרה מזו, ההורה המותאם בתגובותיו לילד (התאמה בזמן התגובה ובעוצמה הרגשית) מסייע לילד בוויסות רגשותיו. תהליך זה, המתרחש באינטראקציה בין הילד למבוגר, נקרא "ויסות הדדי", והוא מהווה את שורשי הוויסות העצמי של הילד.

הצעות ליישום:

ביטויי רגש חיובי, רגישות, תמיכה וקבלה של הילד – חשוב כי הצוות החינוכי בגן יגלה רגישות כלפי הצרכים הייחודיים לכל ילד. חשוב להתעניין בתחושות וברגשות של הילדים, ולהביע אמפתיה כלפי הרגשות השונים שעולים באינטראקציה עמם. התנהגות כזאת מעבירה לילדים את המסר כי ניתן לסמוך על המבוגר שיתמוך בו ויהיה עמו בעת שמחה או התרגשות, יעזור לו ויעודד אותו בעת לחץ או מצוקה. לדוגמה: "לאור, אני רואה שאת מאוד כועסת היום, את לא משחקת עם הילדים כמו כל יום. לפעמים אנחנו עייפים, או לפעמים משהו לא נעים לנו אז אנחנו כועסים". הגנת לא נבהלת מהרגשות השליליים שהילדה מביעה, היא מתייחסת לחוויה הרגשית של הילדה ועוזרת לה להתבונן ברצף האירועים, ובתהליכים של סיבה ותוצאה.

סביבה בטוחה ומוגנת – באמצעות ארגון סביבה קבועה, יציבה וברורה אנו מספקים לילד את הבסיס לחוויה של ביטחון. לפיכך, מומלץ שמחנכים בגן הילדים יהיו דמויות קבועות, שסדר היום בגן יהיה קבוע ומוכר לילדים ושהצוות החינוכי בגן יהיה מתואם בעמדותיו במפגש עם הילדים. זאת ועוד: יום הלימודים בגן רווי פעילויות ומעברים בין התנסויות שונות. חשוב להכין את הילדים לפני סיום של פעילות אחת ומעבר לפעילות הבאה כדי לאפשר להם זמן התארגנות ולחזק את תחושת השליטה שלהם בעולם הסובב אותם.

רצ'ים מהגן:

עשר דקות לפני סיום פעילות בחצר המשחקים שולה הגנת מציינת: "ילדים, אנחנו עומדים לסיים את המשחק בחצר, נתחיל עכשיו לאסוף את הצעצועים וכשנסיים, ניכנס לשטוף ידיים לפני הארוחה". בכך, היא 'מסמנת' לילדים מה עומד לקרות ומאפשרת להם להתכונן לקראת סיום הפעילות בחצר. חמש דקות לאחר מכן שולה מזמינה את כולם להצטרף לאיסוף של הצעצועים: "אנחנו מסיימים את הפעילות בחצר, נאסוף ביחד את הצעצועים וניכנס לשטוף ידיים לפני שנתיישב לשולחנות ונאכל ארוחת בוקר".

רגישות וזמינות – חשוב שגננות יגלו רגישות לילדים ויהיו זמינות להם הן במהלך פעילות מובנית והן במהלך פעילות חופשית. רצוי לזהות את המצבים והזמנים שבהם ילד מתקשה במשהו, להבחין בבעיות התנהגות של הילדים ולהיות קשובים לאיתותי מצוקה שלהם. תגובה של מבוגר לאיתותי מצוקה של ילדים צריכה להיות מיידית.

רצ'ים מהגן:

הילדים משחקים בחצר הגן, יוסי בן הארבע דוחף את יואב שוב ושוב, יואב מתבונן סביבו, אינו בוכה ואינו מוחה על התנהגותו של יוסי. שולה הגנת ממחרת לגשת אליהם. היא שמה לב שיואב מבוהל ואינו מצליח לנהל את הסיטואציה בעצמו. היא פונה ליוסי ומסבירה באופן נחרץ כי ההתנהגות אינה מקובלת בגן: "הדחיפות מכאיבות ליואב, אנחנו לא מכאיבים לילד אחר. אם אתה רוצה משהו מיואב, צריך לבקש". שולה פונה ליואב ושואלת: "יואב איך הרגשת כשיוסי דחף אותך?" יואב משיב בביישנות שזה היה "לא נעים". שולה מציעה לו לשתף את המבוגרים בגן כאשר פוגעים בו ולהביע את תחושותיו גם בפני יוסי. ילדים נוספים מתקבצים ושולה מנצלת את הסיטואציה בכדי להסביר לילדים כי הדרך לפתור מריבה היא בשיחה. "כשקשה לנו להסתדר לבד אנחנו יכולים לפנות למבוגר ולספר לו על הרגשות נעימות שלנו, כמו הצלחה במשחק ושמחה, וגם על הרגשות לא נעימות, כמו עלבון או כעס".

שולה צופה כל העת בנעשה בחצר ומזהה מצבים שבהם נדרשת התערבות שלה. כאשר ילדים נוהגים זה בזה באלימות היא מבהירה כי התנהגות כזאת אסורה בגן. היא מסבירה להם מהי הדרך המקובלת לנהוג במצבים מתסכלים שונים וכיצד הם יכולים להגן על עצמם ללא שימוש באלימות. היא גם מעודדת אותם לשתף אחרים ברגשות ובתחושות שלהם. בשלב הבא היא משתמשת בסיטואציה המזדמנת כדי ללמד ילדים נוספים כיצד ניתן להתמודד עם מצבים לא נעימים.

התנהגות הגנת כמודל לחיקוי – כאשר ילדים משוחחים עם אנשי הצוות בגן, על אנשי הצוות להקפיד **שהשיחה תתנהל בתורות**. חשוב להקשיב לדברי הילד עד סופם ורק לאחר מכן לומר את דבריכם (כך לאורך כל השיחה). תגובת הגנת צריכה להיות מותאמת לתוכן הדברים שנאמרו ולעוצמה הרגשית שנלוותה אליהם. כך היא תעביר לילד את המסר שהוא (הילד) חשוב ושיש מי שקשוב לו ומסייע לו בוויסות העוצמות הרגשיות שעמן הוא מתמודד. לדוגמה: מיכל (4.5) פונה לגנת בהתרגשות גדולה: "לאמא שלי יש יום הולדת ואני ציירתי לה ציור". הגנת (בהתרגשות): "איזה כיף, מאוד מרגש לחגוג לאמא, היא מאוד תשמח שתתני לה את הציור".

הדרכה ישירה – הוראה ואימון

בצד הצורך של הילד במטפלים קשובים, נענים ומכבדים, ילדים זקוקים למטפלים שמציבים גבולות וכללים ברורים. מילות הקסם הן בהירות וגמישות. על הגנת לאפשר לילדים מידה רבה של אוטונומיה בתוך הגבולות שהוצבו. האיזון בין הענקת חום לבין הכוונה סמכותית צריך להיות מותאם לגיל הילד וליכולת ההבנה שלו. שילוב בין יחס רגיש, הדרכה והצבת גבולות מסייע לילד בפיתוח שליטה עצמית ומוביל לעצמאות ולחברותיות.

הצעות ליישום:

התאמה של החוקים לילדים – מומלץ לנסח חוקים וכללים ברורים במסגרת הגן ולשמור על התנהגות ברוח הכללים.

יש להימנע מענישה פיזית, הפעלת כוח, צעקות או איומים! התנהגות של אנשי צוות מהווה דוגמה אישית להתנהגות מוסתת ואחראית. בכדי לעזור לילדים לשמור על חוקי הגן מוצע לגלות סמכותיות ולנסח דרישות משמעת מתונות. לדוגמה: "אסור לדחוף אחד את השני"; "אחרי פעילות יצירה אוספים את החומרים ומניחים את העבודה לייבוש בפינת היצירה"; "כשמסיימים לשחק במשחק, אוספים אותו לתוך הקופסה ורק אחר כך ניגשים לארון המשחקים כדי לבחור משחק נוסף".

הבנת החוקים – מומלץ לשוחח עם הילדים על חוקי הגן, תפקידם וחיבותם לסדר היום ולתפקוד בטוח ומוגן. לדוגמה: "אתה רוצה לשחק בצעצוע שאופיר מחזיק? תיגש אליו ותבקש ממנו" (הגנת תדגים: "אני רוצה לשחק, אפשר לקבל את הצעצוע?") הגנת תסביר: "צריך להתחלק בצעצועים אחד עם השני, פעם אופיר משחק ופעם יובל. אם ניקח את הצעצוע בכוח, יובל עלול להיפגע ולהיות עצוב. כשכל אחד מחכה בסבלנות לתור שלו במשחק, כולם יכולים ליהנות ולהשתתף בפעילות" או "אחרי שמשחקים ונהנים צריך גם לוותר ולתת לאחרים, כדי שכולם יוכלו לשחק בצעצועים".

חיזוקים חיוביים – מומלץ להתייחס לשינויים חיוביים בהתנהגות וביכולת ויסות הרגש של הילדים. רצוי להיעזר ב**חיזוקים חיוביים** כתגובה לשיפור הדרגתי של התנהגות. חשוב להדגיש לילדים את הרגעים שבהם הם הצליחו לפעול באופן מווסת, לעודד אותם על הצלחתם, ולהסביר להם מה בהתנהגות שלהם הוביל להצלחה או לשינוי. לדוגמה: "אופק, כל הכבוד! חיכית בסבלנות עד שפניתי אליך, ראיתי שרצית להגיד את התשובה אבל התאפקת עד שהגיע תורך".

תכנון ובקרה במהלך משחק – מומלץ להנחות ולהדריך את הילדים כיצד ניתן להתמודד עם מצבים הדורשים מיומנויות, תכנון ובקרה. כאשר הילד מגלה קושי בוויסות נסביר לו כיצד לפעול באופן יעיל יותר או נדגים זאת בשבילו. לדוגמה: "אופק, שים לב, אנחנו מניחים קודם את החלק הגדול ורק אחר כך את החלקים הקטנים יותר", "טובלים את המכחול בעדינות, הנה תראו, הופכים את הדף והצבע לא נזל".

הטמעת הצורך להבין תהליכים של סיבה ותוצאה – מומלץ לעזור לילדים לזהות את הגורמים והאירועים העומדים בבסיס העוררות הרגשית שעמה הם מתמודדים (חרדה, פחד, אי-נוחות). ניתן לעשות זאת באמצעות מתן הסברים והפניה של תשומת לב הילדים לתהליכים של סיבה ותוצאה. לדוגמה: "מיכל נבהלת מהרעש החזק ששמענו בגן. איזה רעשים אנחנו מכירים?"... "נכון, יש רעש חזק כשאופנוע נוסע, כשאנחנו שואבים את הלכלוך מהשטיח בשואב אבק. ומה היה הרעש ששמענו עכשיו? אולי משאית נסעה בכביש ליד הגן?..." הגננת מעלה עם הילדים רעיונות שונים בעניין מקור הרעש. בכך היא עוזרת להם להבין מה הסיבה לרעש ובאילו מצבים הרעש אינו מהווה איום עליהם.

הזדמנויות להתנסות ולתרגל ויסות עצמי

בנוסף לחשיבות של היענות הגננת לאותות מצוקה של ילדים ולהבניה של מסגרת הגן באופן המאפשר הסתגלות, על הגננת לספק לילדים הזדמנויות להתנסות ולתרגל יכולת ויסות אוטונומי. הזדמנויות אלו, בצד נוכחות ומעורבות מותאמת של הגננת, יקדמו התפתחות של מיומנויות הוויסות העצמי של הילד. מתן הזדמנויות לילדים ליזום התנהגויות ולהוציא אותן אל הפועל באופן אוטונומי מעלה במידה רבה את הסיכוי שלהם להצליח להפנים היבטים של סביבתם החברתית. מחנכים המעניקים לילדים אוטונומיה מאפשרים להם אפוא לווסת את התנהגותם בעצמם.

הצעות ליישום:

ניהול מצבים חברתיים – מומלץ לעודד עצמאות ולהימנע מהתערבויות מיידיות בניהול של אינטראקציות בין ילדים. לדוגמה: בעת מריבה, יש להתקרב פיזית לאזור ההתרחשות, אך אם הילדים אינם פוגעים אחד בשני, יש לאפשר להם לנהל את הסיטואציה ללא התערבות של הגננת. התנהגות זו מעבירה לילדים את המסר: אתם יכולים לפתור את המריבה, אבל אם תזדקקו לעזרה – אני כאן. לאחר האירוע, מומלץ לשוחח עם הילדים על המקרה, לחזק התנהגויות חיוביות ולחשוב יחד עם הילדים על פתרונות נוספים.

משימות ואתגרים – מומלץ לאפשר לילדים להתמודד בכוחות עצמם עם פעילויות הדורשות רמות שונות של ויסות עצמי. יש להימנע מהתערבויות שמשלטות על הפעילות ומעשייה במקום הילדים. לדוגמה: בזמן פעילויות יצירה או משחק (כגון הרכבה של פאזל ומשחק קוביות) או בזמן הארוחה, נוכחות המבוגר חשובה, אולם יש לאפשר לילדים להתנסות בפעילות בכוחות עצמם.

חיזוק התנהגויות חיוביות – כאשר הילד מתמודד עם סיטואציה מורכבת שדורשת גיוס של מיומנויות ויסות אוטונומי, חשוב לציין בפניו את יכולותיו החיוביות ולתת לו חיזוק גם על עצם ניסיון ההתמודדות עם המשימה. לדוגמה: "היית מאוד עצוב ולכן היה לך קשה להישאר איתנו במפגש, ראיתי שהשתדלת, כל הכבוד שבמקום לעזוב את המפגש באת לשבת לידי. לפעמים אנחנו צריכים להיות קרובים לגנת כשאנחנו עצובים. ככה הצלחת להתגבר על העצב, והקשבת לסיפור".

פעילויות מובנות – אפשר לספק לילדים הזדמנויות יזומות להתנסות בעוצמות שונות של שימוש בכוח, מגע וקול. בפעילויות אלו הילדים יתאמנו במעבר הדרגתי בין עוצמות שונות ובדיהוי של התחושות הקשורות בהתנסויות.

דוגמאות לפעילויות יזומות בנושא הוויסות:

- ❖ פעילות בנושא שימוש בעוצמת קול – כדאי ליצור מפגשים שבהם הילדים יתנסו בשימוש במיתרי הקול בעוצמות שונות, כגון: לחישה, צעקה ועוד... ננסה לחקור: מתי לוחשים? מתי צועקים? איזה עוצמת קול נעימה לי?
- ❖ אפשר להשתמש בכלי נגינה ולהתנסות במעברים בין נגינה בעוצמות חזקות לעוצמות חלשות. שאלות שניתן לשאול את הילדים: איך אני אוהב לנגן – יותר חזק או יותר חלש? מתי המנגינה יותר נעימה לי?
- ❖ פעילות בנושא רגשות – הדגמה, שיום ועיבוד של רגשות באמצעות בובות. הגנת תמחז לילדים מצבים חברתיים שונים שעמם הם מתמודדים. הגנת תיתן ביטוי לרגשות שהילדים חווים בבית ובגן ותציע פתרונות להתמודדות עמם. לדוגמה: המְחָזה של מריבה בין ילדים ומתן הצעות שונות לפתרון (למשל, כיצד להימנע מתגובה תוקפנית כאשר פוגעים בילד? היכרות עם מצבים שבהם ילדים דוחפים אחד את השני "לא בכוונה" ולמידה כיצד ניתן להתמודד עם הכעס והפגיעה הרגשית), מתן ביטוי לשלל רגשות שהילד מתמודד עמם בבית ובגן (למשל, שמחה מהולה בקנאה וכעס בעקבות לידה של אח, פחד וסקרנות בשל הצטרפות גנת חדשה ועוד).

פעילויות מזדמנות – מומלץ להיעזר בסיטואציות מזדמנות בגן הילדים ללמידה ולהדגמה בנושא הוויסות. יש לשים לב שלמרות העובדה שלא מדובר בפעילות מובנית, דרך ההתייחסות של המבוגר חשובה ביותר. ההכוונה שניתנת לילדים צריכה להיות רגישה ומותאמת לגיל ולרמה ההתפתחותית של הילד. לדוגמה: כאשר הילדים מתבקשים לסדר את השולחן לפני הארוחה, הגנת יכולה להזכיר: "לאט לאט. קודם נניח את הצלחת, אחר כך ניקח את הכוסות". כאשר ילדים נכנסים האחד לדברי חברו נאמר: "יהיה לנו נעים אם נוכל להקשיב לכל אחד בנפרד. כשמדברים ביחד אפשר לשמוע מה אומרים... נכון, כשמדברים ביחד שומעים רעש ולא מצליחים לשמוע מה אומר החבר". יש להימנע מהערות שאינן מותאמות לעולם המושגים של הילדים ולפיכך גם אינן מלמדות את הילדים כיצד עליהם לנהוג במצבים השונים (למשל התערבויות כגון "מה, אנחנו בכנסת?" או "זה נראה כמו ג'ונגל" אינן מובנות לילדים ולכן גם אינן מקדמות התנהגות חיובית).

פרק 4:

טיפול כישורים במסגרת הגן

התפתחותם של ניצני אוריינות בתחומי הקריאה, הכתיבה, האוריינות המוזיקלית, המתמטיקה (ועוד אחרים) בתקופת הגן משפיעה על הצלחה בלימודים בשנות בית הספר. נמצא שילדים בעלי רמות אוריינות שפתית וכמותית גבוהות בגיל הגן הם בעלי סיכויים גבוהים יותר לרכוש ידע בשנות בית הספר. חינוך מיטבי בגן הילדים נועד להעשיר את ידיעותיהם של הילדים בתחומים השונים, לפתח בהם עמדות חיוביות כלפי השפה הכתובה, הדבורה וגם הלא-מילולית, לעודד את סקרנותם ואת העיסוק שלהם במתמטיקה בפעילות היומיומית, להעצים את אמונתו של הילד ביכולותיו ולעודד התמדה בלמידה. בפרק זה נסקור את ההישגים המצופים מילדים בתחומי ידע שונים ונתאר את הדרכים המומלצות להקניית ידע וכישורים בגיל הגן.

פיתוח כישורי שפה: שיח, קריאה וכתיבה

השפה היא אחת מאבני היסוד של החיים בחברה אנושית. השליטה בקריאה ובכתיבה חיונית להשתלבות תקינה בחברה אוריינית. ילדים רוכשים שפה על ידי השתתפות באירועי שיח משמעותיים בתקשורת עם מבוגרים ועם ילדים אחרים בסביבתם. שיח מאתגר מבחינה לשונית וקוגניטיבית בגן הילדים עשוי לפצות על חסרונם של הוריהם של המשפחה.

ניצני אוריינות וכישורי שפה בגיל הרך כוללים מספר רכיבים:

- ❖ מודעות פונולוגית – היכולת לזהות הרפב צלילי של מילה
- ❖ ידע אותיות – הכרת אותיות האלף-בית בצורתן ובשמן וזיהוי צליליהן
- ❖ מושגי דפוס – התמצאות בספר ובמוסכמות הכתב
- ❖ כישורים לשוניים – אוצר מילים ודקדוק
- ❖ כישורי שיח – התאמת השפה לנסיבות וניסוח בהיר ומאורגן של טקסטים מסוגים שונים

הדרך המיטבית להבטיח את הצלחתם העתידית של ילדי גן כקוראים היא טיפוח של סביבה לשונית עשירה, מאתגרת ואוריינית בחמש השנים הראשונות לחייהם. רצוי שהוראה בגיל הגן תשלב בין פיתוח מודעות פונולוגית, ידע אותיות, מושגי דפוס, כישורים לשוניים, כישורי שיח ומכוונות לספר. מנגד נדגיש כי הוראה פורמלית של הקריאה והכתיבה בשנות הגן אינה מומלצת. בהצעות היישומיות נבחן מה מצופה מילדים לדעת בתקופת הגן ומהן הדרכים לקדם סביבה לשונית עשירה בגן הילדים.

הצעות יישומיות להתערבויות ולפעילויות בתחום ניצני האוריינות – קריאה, כתיבה, מוזיקה ומתמטיקה בגן הילדים⁶

מודעות פונולוגית וידע אותיות

מצופה כי בתקופת הגן ילדים ירכשו את היכולת לזהות את המבנה הצלילי של מילים דבורות, יכירו את אותיות האלף-בית בצורתן ובשמן ויזהו את צלילי האותיות השונות. אין צורך לאמן ילדים בשליפה של כל פונמה ופונמה, אלא לסייע להם להפנים את העיקרון הבסיסי שלפיו מילים מורכבות מיחידות צליל.

◀ מומלץ להיעזר במשחקי מילים הממוקדים במבנה הצלילי שלהן. לדוגמה: הפרדת מילה ליחידות הצליל המרכיבות אותה ("ש-מ-ש"), חיבור מילה מיחידות צליל נתונות ("ד...ל...ת, נוכל לחבר ביחד את המילה?") השמטה של יחידת צליל ("איזו מילה נקבל אם נוריד מהמילה 'שלי' את הצליל 'ש' – נכון, לוי"), מציאת מילים המסתיימות באותו צליל (מכנסיים, נעליים, משקפיים), מציאת חפצים בחדר המתחילים ב-"מ" (מפתח, מגרפה). ניתן לשחק במשחקי מילים בפעילויות שונות במשך היום. למשל, במהלך הארוחה ("איזה מהמאכלים על השולחן נגמרים ב-'ה' – נכון, עגבנייה, לחמנייה").

◀ מומלץ כי בזמן כתיבה או קריאה הגנת תנחה את הילד לחלק מילים לצלילים, לשלוף את שמות האותיות המייצגות את הצלילים, להכיר את צורת האותיות (קשר גרפי-פונמי) ולעצב אותן בכתב. לדוגמה: "יעל, באיזה צליל מתחיל השם שלך? – יו"ד. – נכון מאוד! באות יו"ד. הנה, כתבת כאן יו"ד. כל הכבוד, יעל! יש בגן שלנו עוד ילד שהשם שלו מתחיל ביו"ד? – יניב. – נכון. בואו נכתוב יחד י-נ-י-ב".

◀ מומלץ לשחק עם הילדים משחקי חריזה וגם להשתמש בשירים מולחנים שיש בהם חרוזים (הטמעת החריזה קלה יותר כששרים עם הילדים את המילים והלחן יחד). דוגמה למשחקי חריזה (תוך שיחה על נושאים כלליים): "איזה יום היום? נכון, היום יום ראשון. בואו נמצא מילה שמתחרזת עם ראשון. – לישון. – נכון, ראשון-לישון, מי אוהב לישון? מי אוהב לישון או לנוח? אני אוהבת לאכול תפוח. לנוח-תפוח". דוגמה ללימוד חריזה באמצעות שיר מולחן: כדאי למצוא שיר שבו יש חריזה ברורה בשורות צמודות (שורה 1 מתחרזת עם שורה 2; שורה 3 עם 4 וכו'). ב"שיר הגשם" מאת לאה גולדברג למשל, יש חריזה צמודה התואמת את הלחן:

בואו עֲנִינִים,
הִבּוּ גֶשֶׁם לְגַנִּים!
טִיף, טִיף טְפוּתִי-
גֶשֶׁם, גֶשֶׁם לְשִׁדוּתִי.

דרכים מגוונות ליצירת שיח עשיר עם ילדים

בגיל צעיר כישורי שיח מספקים תשתית חיונית להתפתחות אוריינות קריאה וכתיבה, לתקשורת בין-אישית ולהישגים לימודיים. מצופה כי ילדים בסיום תקופת הגן יוכלו להתבטא בשיחה בעל פה בנושאים

⁶ מומלץ כי הגנות ייחשפו לתכניות הלימוד של משרד החינוך בכל אחד מהתחומים.

שונים ולמטרות שונות ויבינו את הנשמע במגוון סוגות – סיפור, שיר מולחן או קטע מידעי. לשם כך נשאף להגביר ולשכלל את השליטה שלהם במנגנון של חילופי תור בשיחה (הן כשהם הדוברים והן כשהם המאזינים) ואת היכולת שלהם להגיב באופן ענייני ולשמור על קשר נושאי במהלך השיחה. שיחות בין הגננת לבין הילדים מתקיימות בכל רגע נתון במהלך היום. חשוב להשתמש בהן בשפה עשירה, מורכבת, מגוונת ומאתגרת-חשיבה וכך להעשיר את שפת הילדים. מומלץ שהגננת תיצור עם הילדים שיחה במהלך אינטראקציות קבוצתיות ופרטניות – הן בנושאים קרובים (תכנים הקשורים למציאות המיידית בגן) והן בנושאים כלליים ורחבים יותר.

➤ מומלץ לנהל שיחות בנושאים הקרובים ללבם של הילדים כדי ליצור עניין ומעורבות שלהם בשיחה. כדאי לתת לילדים הזדמנות להוביל את השיחה. רצוי שהגננת יקדישו זמן להתעניין בדברי הילדים ויגיבו במלוא הרצינות למחשבות ולתחושות שהם חולקים עם הגננת.

➤ ניתן לשתף בשיחה כמה ילדים ולהזמין אותם להגיב לדברים של חבריהם.

➤ מומלץ ליזום שיחה כשהילדים נמצאים בסיטואציות נינוחות, כשהם לא חשים מאוימים, למשל בזמן הקראת סיפור או תוך כדי הצטרפות למשחק שלהם.

➤ רצוי שהגננת תקצה לשיתוף במאורעות אישיים זמן מיוחד במהלך היום, נוסף על שיחות מזדמנות. לדוגמה: מיכל הגננת יוזמת שיחות בחצר: "יוסי, אני רואה שיש לך סנדלים חדשים, קנית עם אמא? איפה קניתם את הסנדלים? מי בחר – אתה או אמא?" ועוד. ההתעניינות כנה ואמיתית בפרטים ומאפשרת שיחה הדדית. הגננות יכולות לתרום לשיחה גם חוויות משלהן (למשל מקומות מעניינים שהן ביקרו בהם, מצבים שעמם הן התמודדו) באופן המותאם להבנה ולעניין של הילד.

➤ רצוי ליזום דיונים בנושאים מגוונים בנסיבות כאלה או אחרות (בשיחה אישית, בקבוצות קטנות ובמסגרת הגן כולו). השיחה יכולה לעסוק בנושא, בבעיה, בפרויקט משותף או בטקסט מסוים כולל שיר מולחן. הגננת תעשה בשיחה שימוש בהסברים, בהרחבות, בשאלות מעוררות מחשבה, במילים נדירות ובהסברי מילים. לדוגמה: מיכל הגננת מקריאה לכל הילדים את הסיפור אליעזר והגזר, הילדים נהנים וצוחקים, בסיום היא שואלת את הילדים על התכנים השונים בסיפור: "מה קרה לסבא אליעזר?" "איפה גדל הגזר?", "איזה עוד מאכלים אפשר להכין מגזר?". מאוחר יותר, כאשר מיכל יושבת עם קבוצה קטנה של ילדים בפינת המנוחה, היא מזכירה להם את הסיפור ושואלת על סבא וסבתא שלהם: "כמה נכדים יש לסבא וסבתא?" "מי עוזר לסבתא כמו הנכדה אביגיל?" "מה אתם אוהבים לעשות בבית של סבא וסבתא?" ועוד.

➤ מוצע כי הגננת תסייע לילדים בהבניה של שיח דבור, מובנה ומאורגן באמצעות משימות ומשחקים. נעזור לילדים ביצירת משפטים עם היגיון פנימי, סדר עניינים נהיר, שימוש בסמני זמן, קשרי סיבה ותוצאה והבחנה בין עיקר לטפל. לדוגמה: הגננת מבקשת מהילדים לשחזר סיפור מוכר, לדווח על נושא מדעי שעורר בהם עניין, להסביר לעמיתים הוראות של משחק מוכר, לפתח טיעון בדיון על נושא המעסיק אותם, לתאר תמונה בלי שהאחר רואה אותה או ליצור סיפור בהמשכים באמצעות

כרטיסיות משחק מצוירות. בשיחה עם הילדים הגננת יכולה לשאול שאלות מנחות בנוגע למקום שבו התרחש הסיפור ("איפה?"), סדר הזמנים בו ("מה קרה אחר כך?") ולדרוש דיוק בפרטים ("זה קרה כי...", "אתה אוהב ימי הולדת כי...", "תספר לי בדיוק כדי שאני אוכל לדעת איך זה נראה" או "כדי שאני אוכל לדעת מה קרה לך שם").

רצוי לקיים עם הילדים שיחות בהזדמנויות שונות, למשל בזמן משחק בחצר, בארוחות, בטיוול מחוץ לגן. פעילויות שונות מזמנות שיחות עם אוצר מילים עשיר. לדוגמה: מומלץ שהגננת תשב עם הילדים בזמן הארוחות ותשוחח איתם. אפשר לשוחח על המרכיבים השונים במזון, העדפות ומנהגים הקשורים לאכילה, מקור המצרכים השונים המגיעים לגן, אופן ההכנה של הארוחות בבית ועוד.

משחק חברתי-סימבולי תורם לרכישה של כישורי שיח. בעת משחק ילדים מתנסים בהתאמה של סגנון הדיבור לסיטואציה הבידיונית שנבחרה, בהפקת צלילים וחרוזה, בהמצאות לשוניות, בזכירה, בארגון של מידע מורכב, בשמירה על לכידות שיחה ובייחוס של כוונות ומחשבות לדמויות בידיוניות. כדי לתמוך בכך על הגננת להקצות בגן זמן למשחק סימבולי ולשיחות בין ילדים. חשוב להכין מרחבים למשחק בגן ולספק לילדים מגוון חפצים שיאפשרו להם להביא לידי ביטוי עולמות פנימיים – חיות צעצוע, בובות, בדים צבעוניים, כלי עבודה, כלי מטבח, דפים, צבעים וכדומה. מומלץ ללוות את המשחק בתצפיות לשם הבנת עולמם של הילדים ותכנון פעילות בעתיד.

רצוי שהגננת תשים לב לשיחות ספונטניות בין ילדים ותטפח כישורי שיח באמצעות משוב חיובי והסבר. הגננת תעודד הקשבה לדברי הזולת, תסייע בניסוח תגובה עניינית בהתייחס לנושאי השיחה ותדגים כיצד ניתן להשתלב בחילופי תור בשיחה (יכולת לזהות מתי החבר סיים לדבר, שמירה על תור הדיבור ואיתות על סיומו) וכיצד אפשר להעביר מסר בהיר וממוקד.

חשיפה לספרים

קריאה משותפת של סיפור היא דרך נוספת לפתח שיח עשיר עם ילדים. מצופה שבסיום תקופת חגן ילדים יכירו ספרי ילדים ואת לשון הספרים ויגלו עניין בסיפורים ורצון להאזין להם. הציפייה היא גם שהילדים יתמצאו בחוקי הקריאה והכתיבה ובמוסכמות הכתב והדפוס, שיידעו למשל שכיוון הקריאה הוא מימין לשמאל (בשורה) ומלמעלה למטה (בעמוד), שבין מילה למילה יש רווח וכדומה.

מומלץ להקים בכל חגן ספרייה פעילה וספריית השאלה. רצוי להקפיד שהספרייה תכלול כמות מספקת של ספרים שיהיו זמינים לצורכי הפעילות השוטפת בגן וגם לשם השקלה הביתה לפחות פעם בשבוע במשך כל תקופת הלימודים בלי לפגוע בפעילות חגן. יש להתייחס לספר כחשוב ומועיל, ללמד את הילדים כיצד שומרים על ספרים ולשמש מודל בהתייחסויות המכובדת אליהם.

מומלץ כי הספרייה בגן תכלול מגוון של ספרים מסוגות שונות – ספרים שנועדו להעשרת הידע והם מותאמים לגיל הרך: אנציקלופדיה, מילון, ספרי מדע (גוף האדם ועוד), ספרי אמנות וכן ספרי סיפורת ושירה לילדים, מעשיות ואגדות עם, סיפורי מקרא וסיפורי חז"ל. יש לכלול בספרייה ספרים

מתורגמים וספרים של יוצרים שונים. רצוי שיהיו בספרייה עותקים אחדים של ספרים מסוימים כדי לאפשר עיון משותף של קבוצת ילדים בחברותה. ברור שהגננת תלווה את העיון, באופן פעיל יותר או פחות, לפי מידת הצורך של הילד במצב הנתון.

ניתן להקריא סיפור במליאה, ולאחר מכן לשוחח בקבוצה קטנה על התכנים שעלו בו. אפשרות נוספת היא יצירה של קבוצות קטנות מסוגים שונים, למשל קבוצה של ילדים המתעניינים באותו נושא.

לשם העשרת הידע הלשוני חשוב לנהל דיון פורה שיתייחס לסוגה של הטקסט. לשם כך יש להפנות את תשומת הלב של הילדים לטקסט, להעשיר את אוצר המילים שלהם על ידי הסבר של מילים קשות או חדשות בסיפור או בשיר. יש לעודד את הילדים להבחין בצורת האותיות, בכותרות ובראשי פרקים וכן בהבדלים באורך השורה בסיפור ובשיר.

מומלץ להפנות את תשומת לבם של הילדים לאסטרטגיות שונות ללמידת מילים בטקסט: ניחוש על פי צליל, פנייה לקבלת עזרה ממבוגר, למידה מהקשר, חיפוש במילון. כמובן מומלץ גם כאן להיעזר במבוגר, לפי הצורך.

לשם העשרת הידע התוכני והלשוני חשוב לנהל דיון פורה שיתייחס לעולם התוכן של הטקסט. מוצע ליצור קישורים בין הטקסט לבין עולמם של הילדים. לדוגמה: אם בטקסט נזכרים יום הולדת או חגיגה, אפשר לשאול: "איך אתם הרגשתם ביום ההולדת שלכם?". כדאי לתת לילדים לשאול שאלות בנוגע לטקסט ולהשיב לשאלות של ילדים אחרים. דוגמה אחרת לחיזוק הפן התוכני: אפשר לבקש מהילדים לסכם את הסיפור לפני ואחרי כל פרק "אז איפה עצרנו בפעם הקודמת?" "מה קרה בפרק הזה?" "למה יוסי בכה מאוד?" "איך הצליח סבא אליעזר להוציא את הגזר?".

מומלץ להקריא אותו סיפור שוב ושוב כדי שילדים יוכלו להפיק תועלת נוספת מהשפה ומהרעיונות השונים בטקסט. פגישה חוזרת עם הסיפור בקבוצה קטנה וקבועה של ילדים תאפשר חזרה על סוגיות שעלו בפגישות קודמות וגילוי של רעיונות חדשים בסיפור.

ניתן לשלב בהקראת הסיפור פעילויות מהנות כגון, המחזה משותפת של הסיפור וציון של התכנים בו.

מומלץ לעודד את הילדים לספר סיפורים מוכרים או "לקרוא את הסיפור בעצמם".

מומלץ להפנות את הילדים לאיורים ולקשר שלהם לטקסט.

להעשרת השפה מומלץ לשיר עם הילדים שירים מולחנים בעלי איכות ספרותית. כדאי לזכור שהמנגינה תורמת ללימוד המילים (ראו הפניה בנספח 1 – סדרת "זמר לך לגיל הרך" שירים לכל עת ושירי חגים).

ניצני אוריינות כתיבה

יש ליצור בגן, עם הילדים יחד, סביבה המזמנת שימוש פעיל וניכר במערכת הכתב ובשפה הכתובה ומבטאת גם את העשייה בגן. סביבה כזאת תכלול למשל ספרים, סרגלי אותיות, שלטי מילים, דפי כתיבה, כלי כתיבה, שירים, טקסטים מידעיים בתחומים שונים, תמונות, מפות, שלטים ועוד. מוצע להשתמש באופן סדיר בתוכנות מחשב חינוכיות ובאמצעים טכנולוגיים. מומלץ שהגננת תימצא עם הילדים בזמן השימוש בעזרים אלה ותשמש מתווכת בינם לבין הילדים – כך יובטח השימוש בהם יהיה יעיל יותר.

רצוי לעודד ילדים בגיל הרך להביע את עצמם באופן גרפי כפי יכולתם, אבל הוראה פורמלית ותרגול של כתיבה תקינה בגן אינם מומלצים. יש ליצור מצבים המזמינים ילדים להתעניין במערכת הכתב ולחקור אותה מן ההיבט הגרפי-פונמי (קשׁרִי אות-צליל) ומן ההיבט התקשורתי (העברת מסרים דרך הכתב, שימור ותיעוד של השפה הדבורה). לדוגמה: ניתן לשלב, ביוזמת הגננת, פעילויות כתיבה במשחק, כגון עריכת רשימת מצרכים לקניות, כתיבת מרשם רופא, מתכון לעוגה ותעודת זהות. מומלץ לכתוב את שם הילד על מגירה ועל חפצים אישיים, ובתמונות שבהן מופיעים חפצים – לרשום לצד התמונה את שם החפץ. ניתן לתעד בכתב אמירות של הילדים (למשל סיפורים שהם ממציאים, מילים מצחיקות, משחקים), לערוך אותם כ"ספר" ולהקריאו בגן.

חשוב להציע לילדים שפע הזדמנויות לציור ולכתיבה ילדית, ברמה שהם מסוגלים לה, ולקדם אותם באופן התואם את התפתחותם, לקראת תחילתה של כתיבה תקינה (כתיבת השם הפרטי). כתיבה ילדית היא פעילות המקדמת את הילד, והיא חלק מתהליך ההתפתחות. כתיבה ילדית נעשית בדרך כלל בעת ציור, והיא כוללת תמונות, שרבוט של סימנים דמויי כתב, רישום אקראי של אותיות וכתיבה פונטית חלקית. יש לספק לילדים אמצעים מגוונים שיתאימו להם לצורך כתיבה – שרבוט באצבעות על משטחי חול, כתיבה בקצף, כתיבה במחשב, כתיבה בעזרת אותיות פלסטיות, העתקה של אותיות מוכנות ודומיהם.

בגן חובה יש לטפח עיצוב אותיות. לפני כן מיומנויות המוטוריקה העדינה הדרושות לשם כתיבה עדיין אינן מפותחות מספיק. בשלבים ראשוניים של הוראת הכתיבה יש לעסוק גם במרכיבים הגרפיים-מוטוריים של הכתיבה, למשל אופן אחיזת העיפרון.

ניצני אוריינות מוזיקלית

במקביל להתפתחות האוריינות בשפה מתפתחת אצל הילד גם אוריינות מוזיקלית כגון שימוש בסמלים גרפיים לתיאור מוזיקה. אוריינות מוזיקלית מתייחסת ליכולתו של הילד לתקשר באמצעות ייצוגים מילוליים ולא-מילוליים. דרך אחת לטיפוח אוריינות מוזיקלית היא ייצוג המוזיקה על ידי הגננת,⁷ באמצעות תנועה המתארת את היצירה המוזיקלית (צורניות, זרימה, אנרגיה) וחקייו של התנועות על ידי הילדים. ייצוג המוזיקה בתנועה מִזְמֵן אמצעי לזכירה ולשחזור היצירה או קטעים ממנה ומעודד את השימוש בייצוגים מגוונים. דרך שנייה היא רישומים גרפיים. ילדים מאזינים ורושמים מקצב, קטע מוזיקלי או שיר. באמצעות הרישומים ניתן להבחין בתהליך התפתחותי שעובר הילד: מתיאור כללי (אסוציאטיבי) לתיאור מפורט (המשקף את ההבנה המוזיקלית וסגנון החשיבה שלו). הייצוגים כוללים תיאור של:

⁷ חשוב שמורה למוזיקה או גננת שעברה השתלמות מוזיקה יתכננו את התנועות מראש.

- ❖ אווירה ואסוציאציות (למשל פרח או פרפר לתיאור קטע שמח; מפלצת לתיאור קטע מפחיד).
  - ❖ מקור של הצליל, כגון ציור של אישה שרה, כלי נגינה או ידיים כסימן למחיאות כפיים.
  - ❖ תיאור מילות השיר או שם השיר.
  - ❖ סימנים על הדף שמבטאים את התוכן הקינסתטי-תנועתי של המוזיקה, כגון זרימה, קטיעה, מהירות וקצב.
  - ❖ ארגונים מוזיקליים, שבהם הילד מעניק משמעות מבנית לשלל הצלילים שהוא שומע, למשל ביטוי לגבולות בין חלקים, לחזרה או שינוי, לסימטריה ולהיררכיה.
- רישום המוזיקה משקף את הבנתו המוזיקלית של הילד. המחנך המאומן מספק משוב ובאמצעות אמירה חיובית, אמינה ומפורטת מייחס לילד מסוגלות ובכך מטפח את מעמדו בעיני עצמו ובעיני חבריו. בדרך זו בונה הילד מודעות לידע האינטואיטיבי שלו, והרישום הופך לאסטרטגיית למידה.
- להלן דוגמאות אחדות לפעילויות לילדי הגיל הרך והסבר על ערכן החינוכי:
- ❖ איור שם של שיר או של יצירה על גבי תקליטור, מאפשר לילד לבטא אסוציאציות שדרכן מזהים כל הילדים בגן את הקטע המוזיקלי באמצעות ייצוג חזותי.
  - ❖ הרחבת אוצר מילים תוך לימוד שירים בעלי איכות ספרותית ותוך התאמה לגיל. שירת המנגינה ואיור מילות השיר מקלים על לימוד המילים.
  - ❖ מעקב באמצעות תיאור גרפי של יצירה מוזיקלית: ההתרחשויות ביצירה יוצגו באופן גרפי (ציור או איור). הילדים לומדים לשחזר את היצירה, או קטעים ממנה: הם שרים אותה בעזרת "סימני הדרך" הגרפיים שציירו.
  - ❖ חיקוי תנועות על ידי מורה למוזיקה. המורה למוזיקה מבצעת תנועות המתארות את היצירה המוזיקלית (אנלוגיה קינסתטית) והילדים חוזרים על התנועות אחריה. בדומה למעקב אחר תיאור גרפי, ייצוג המוזיקה בתנועה מְזַמֵן אמצעי לזכירה ולשחזור של היצירה או קטעים ממנה ומעודד את השימוש בייצוגים מגוונים.
  - ❖ רישום קטע מוזיקלי משמר את היצירה ומאפשר לילד להתגאות בתוצר שלו.
- התנסות מוזיקלית מוקדמת, המלווה בטיפוח אוריינות, עשויה לשפר את מיומנויות הקריאה והכתיבה של שפה בעתיד. המוזיקה מהווה מקור להנאה, ולכן סביר להניח ששימוש בה לצורך פיתוח האוריינות בגיל הרך יהיה גם יעיל וגם נעים.

ניצני אוריינות מתמטית

ילדים רוכשים ידע מתמטי רב כבר בגיל צעיר מאוד. הליך רכישת הידע מתרחש בתחילה באופן בלתי פורמלי במהלכן של פעילויות מזדמנות, ולאחר מכן גם באופן פורמלי בגן הילדים. ילדים משווים כמויות, יוצרים דגמים, מודדים חפצים, בונים בעזרת גופי בנייה ועוד. פעילויות אלה תורמות לפיתוחה של חשיבה מתמטית, שהיא הבסיס ללימודי מתמטיקה ומדעים. רצוי כי הקניה של ידע מתמטי פורמלי בגן הילדים

תכלול תחומי תוכן מגוונים כגון היכרות עם מערכת המספרים, פעולות חשבון בסיסיות, אומדן, גאומטריה (אורך, גובה, רוחב, קודקוד, אלכסון, מרחק וכו'), מדידות, ניתוחי נתונים והסתברות (מושגים כמותיים בחיי היומיום – הרבה, מעט, פחות, יותר, לפני, אחרי וכדומה). נציג עתה דרכים מומלצות להוראה מיטבית של תשתית מתמטית בגן הילדים.

הוראת מתמטיקה – הצעות ליישום:

הכרחי שלמידת המתמטיקה תיעשה בדרכים חווייתיות, באמצעות יישום של ידע מתמטי ומיומנויות במגוון רחב של מטלות ומצבים אותנטיים בגן הילדים. רצוי כי הגננת תעודד את הילדים לעסוק במתמטיקה בפעילויות שונות במפגש, במשחק, בארוחה ובחצר, ותספק להם הזדמנויות רבות ככל האפשר להתנסות בפעילויות חקר. כדאי לעודד את הילדים להעלות השערות, לבדוק אותן בסביבתם הממשית ולהסיק מסקנות מהבדיקות שערכו. לדוגמה: **פעולות חשבון** – "כמה בניים יש במשפחה של יוסי?", "מה יש עכשיו יותר בחצר, בניים או בנות?", "חנה מצאה בבקר 3 חלזונות על השביל ובערב עוד 2. כמה חלזונות היא מצאה ביחד?", "אנחנו צריכים במפגש חמישה כיסאות, יש לנו שלושה, כמה חסרים לנו?". **מדידות** – "איזה צמח גבוה יותר, זה שבערוגה של יוסי או זה שבערוגה של דני?". **גאומטריה** – "איזה פירמידות בנו במצרים, משולשות או מרובעות?".

מומלץ לטפח תקשורת ודימונים משותפים בין הגננת לילדים ובין הילדים לבין עצמם על תכנים ותהליכים מתמטיים. חשוב שהגננת תעודד את הילדים לחשוב בקול על הפתרון, להסביר את הבעיה ולנמק את החשיבה המתמטית שהובילה לתוצאה. לדוגמה: הגננת תיעזר בשאלות מנחות: "מה הבעיה דורשת ממך? באיזה דרכים נפתור את הבעיה ולמה?", "במה הבעיה הזאת דומה לבעיות אחרות שפתרת או שונה מהן ולמה?", "האם אפשר לפתור את הבעיה בדרך אחרת? איך?". כדאי להשתמש במשפטים פשוטים ובשפה בהירה כאשר מבקשים מהילד להסביר ולהצדיק את מחשבתו, אך חשוב להשתמש במושגים הנכונים.

מומלץ לעזור לילדים לארגן את המשאבים העומדים לרשותם לצורך מציאת הפתרון, לעודד אותם לשאול שאלות, להעריך את קושי המשימה ואת איכות הפתרון. יש להנחות אותם לבחור את האסטרטגיה המתאימה ביותר ולערוך רפלקציה על תהליכי החשיבה. רצוי שבעת ההוראה הגננת יפעילו גם הן את התהליכים האלה כדי לשמש דוגמה לילדים.

חשוב שהגננת תתכנן פעילויות שבהן הילד יפתח מיומנויות מתמטיות ויפנים מושגים. אך חשוב, באותה מידה ואף יותר, שהיא תדע לזהות בחיי היומיום בגן הזדמנויות ומצבים שבהם יש עשייה מתמטית לא מתוכננת, ותדע לפתח ולהרחיב אותה על פי הצורך.

עידוד למידת עמיתים – מומלץ לעודד למידה משותפת בין ילדים. ילדים המסבירים את הבעיה זה לזה ומנמקים את אופן פתרונה מפיקים מכך אף יותר ממקבל ההסבר. לדוגמה: הגננת תשאל את הילד: "רגע, דני, תסביר לי, מה הבנת ממה שיוסי אמר?...". במהלך ההסבר ילדים מפעילים באופן טבעי תהליכים מְטָא-קוגניטיביים ומתנסים בשיח מתמטי.

חשוב כי הקניית ידע מתמטי בגן תהיה תלויית-גיל ותישען על הידע הקודם של הילדים. הלמידה תתבסס על ידע ומיומנויות שהילד רוכש באופן טבעי במהלך פעילותו בגן ומחוצה לו. לפיכך על הגננת להכיר את יכולות הילדים, לשלוט בסוג הידע המתאים לגילם, לקשר בין הלמידה החדשה לידע הקודם, להכיר שלבי הוראה ולמידה בנושאים השונים ולהתאים לכל ילד את הרמה והשלב הנכונים לו.

הוראת המתמטיקה צריכה להיעשות באופן ספירלי, כך שכל אחד משלביה יכלול התייחסות לתכנים דומים ברמת העמקה גבוהה מזו שנלמדה בשלב שקדם לו. יש חשיבות רבה בהבניית ידע בשלבים. לדוגמה: בשלב הראשון של הוראת הגאומטריה ילדים ייחשפו לקווים ולצורות, יזהו את צורתן הגרפית של הצורות ויכירו את שמן. בשלב הבא הם ימיינו צורות לקטגוריות שונות לפי מאפיינים דומים, ובהמשך ילמדו להשוות בין תכונותיהן לתכונות של צורות שונות.

תפיסה חינוכית כוללת גורסת שמומלץ ליצור מצבי הצלחה בלמידה ושחשוב להרבות במתן משוב חיובי ועידוד בתגובה להצלחות של הילד. לכן חשוב מאוד להבין שהצלחה במתמטיקה בגן היא עצם החיפוש, ההתנסות, היצירתיות בהמצאת אסטרטגיות או בהבאת ידע קודם לסיטואציות חדשות, הניסוי והטעייה במציאת פתרונות, הרצון לחקור, האתגר של פתרון בעיות ביותר מדרך אחת וכו'. כל אלה ודומיהם צריכים להיות מלאים במשוב חיובי ובעידוד.

פיתוח אמנויות

עיסוק באמנויות משכלל את החשיבה היצירתית של הילד ומפתח אצלו מקוריות, תפיסה ממוקדת ודמיון. התנסות ביצירה, במוזיקה ובתנועה מעודדת את הילד לחקור עמימות ולזהות נקודות מבט רבות לאותו עניין, גם אם הן מנוגדות זו לזו. עיסוק באמנויות מאפשר טיפוח של נטיות אינטלקטואליות ומיומנויות עיקריות החיוניות ללמידה – ריכוז, קשב, התמדה, דיוק, שיטתיות זיכרון, אוצר מילים ועוד. טיפוח כזה מבטיח ביסוס כישורי למידה על יסודות של נוחות ונינוחות, ביטחון עצמי, תחושת השתייכות, דימוי עצמי גבוה וגישה חיובית של הילד לעצמו, שליטה עצמית, ריסון אימפולסיביות, ומודעות של הילד לרגשותיו שלו ולרגשות הזולת.

טיפוח יצירתיות בגיל הרך

העיסוק באמנויות תורם באופן מובהק לשכלול החשיבה היצירתית, לפיתוח של הרגלי חשיבה, שטף, מקוריות, דמיון והיכולת לזהות נקודות מבט שונות. תובנה זו מציבה את היצירתיות במרכזם של תכנית האמנויות לגיל הרך בכלל ושל החינוך המוזיקלי לגיל הרך בפרט (שני תחומים אלו נחשבים מכריעים בהתפתחות היצירתיות). שלושה רכיבים הכרחיים להגשמתו של כל תהליך יצירתי (Russ, 1996):

- ❖ תכונות אישיות כלליות כגון, ביטחון עצמי, סובלנות לעמימות, מוטיבציה גבוהה וסקרנות.
- ❖ תהליכים רגשיים כגון, היכולת לחוש עונג בזמן התמודדות עם אתגר, היכולת להרפות משליטה במציאות החיצונית ולהיות מעורב רגשית ביצירה, החופש לדמיון ללא תחושת בהלה או דאגה משתקת ממפגש עם פנטזיות פנימיות.
- ❖ כישורים קוגניטיביים כגון חשיבה מסתעפת, יכולת לארגן מידע מחדש ויכולת הערכה.

פיתוח היצירתיות בגן מתאפשר על בסיס ארבעה רכיבים: סביבה יצירתית, פעילות יצירתית, הוראה יצירתית ומורים יצירתיים. מנגד, מחנכים עלולים גם לדכא ביטויים יצירתיים כאשר שיטת ההוראה שלהם היא מובנית, בלי מקום לאלתורים, או כשהם קובעים כללים נוקשים במידה מוגזמת ובכך מגבילים את החופש לדמיון ומצמצמים את המרחב הניתן לילד כדי שיחקור את הסביבה, יתנסה ויתבטא באופן חופשי.

דרכים ליישום:

חשוב לאפשר הזדמנויות רבות ליצירה ולביטויים יצירתיים. לשם כך, מומלץ לטפח בגני הילדים מרחבים המעודדים פעילויות מגוונות, עתירי חומרים ואבזרים איכותיים, שיהיו מוקד ליצירה בדרכי ביטוי שונות ויאפשרו לילדים להתפתח באווירה אמנותית המעודדת יצירתיות (במשחק, באמנות ועוד). לדוגמה: ארגז של בדים בצבעים ובגדלים שונים, מרָה, חומרי אמנות מגוונים, שימוש חוזר בחומרים בגדלים ובמרקמים שונים, דפים בגדלים שונים, פינת תחפושות, הקצאת מקום למשחק חופשי, לתנועה, חשיפה לסוגים שונים של מוזיקה במקצבים שונים, בביצועים איכותיים ולכלי נגינה מקצועיים.

מומלץ להגיש בכל יום בגן הילדים מגוון חומרי יצירה במוקדים קבועים (למשל צבעי גואש, גירי שעווה ושמן, צבעים יבשים, צבעי מים, צבעי ידיים, צבעי אקריליק, גירים צבעוניים, פחם, עפרונות צבעוניים, טושים, פלסטלינה, עיסת נייר ומגוון חומרים לפיסול, בהם גם חומרים בשימוש חוזר, מגוון של משטחי עבודה שונים זה מזה בגודלם, בחומרים שמהם הם עשויים, בנפחם ובצבעיהם) ולקיים בכל יום סדנה להבעה, ליצירה ולדיאלוג. שימוש חוזר בחומרים יספק לילדים הזדמנות להתנסות באפשרויות שונות הגלומות בהם.

מומלץ להקצות בגן פינה לגלריה שבה יוצגו שתי יצירות אמנות שיתחלפו לאורך השנה בהתאם לנושאים הנלמדים. בפינה הזאת יתקיים שיח (הכולל התבוננות ודיאלוג) בקבוצה קטנה בתיווך הגננת. בנוסף לכך, חשוב לחשוף את הילדים למגוון של דימויים חזותיים במדידות שונות – בגן, בבית, בסביבה הקרובה ובמוזיאונים (מומלץ לחשוף את הילדים לעשר יצירות אמנות לפחות במהלך השנה). מוצע לחדד את ההתבוננות של הילדים ביצירות באמצעות מגוון פעילויות היוצרות דיאלוג, למשל באמצעות אבזרים וחפצים המזמנים משחק סביב נושא היצירה – ארגז של בדים בצבעים ובגדלים שונים, מגוון של חוטים מחומרים שונים, מיצבעון (פֶּלְטָה), מגוון מכחולים (ללא צבע), פריטי לבוש וחפצים ש"יצאו" מתוך יצירות האמנות, מרָה ועוד.

רצוי כי האווירה בגן תהיה רגועה. חשוב לזכור כי היצירתיות והעושר ביצירה מתאפשרים כאשר הסדר והארגון נשמרים באופן הישיבה של הילדים ובדרך ההגשה של החומרים. בפעילויות שמבוצעות בזמן ישיבה סביב שולחן, מומלץ לשמור על מרחב לתנועה בין השולחנות של הילדים ולהשתמש בכל מרחב הגן והחצר כדי לאפשר לילדים לחוש בטוחים וחופשיים לעסוק ביצירה. כן רצוי לארגן את הסביבה בצורה אסתטית, למשל, להימנע מעומס חזותי, ולהשתמש בחומרים ובכלים איכותיים ומגוונים.

התייחסות חיובית ועידוד חשיבה יצירתית ומעשים יצירתיים מחזקים את הביטחון של הילד ואת הפניות שלו לחקר וליצירתיות. חשוב שהגננת תגלה הנאה מביטוי יצירתיות של הילדים, תתייחס ברצינות

לתוצרים ולתכנים העולים מהם ותבין את חשיבותם להתפתחות של הילד. יש להימנע מחודרנות, משיפוטיות ומהתערבות ביצירה (בציור, ריקוד, מנגינה ועוד).

הדגש בהתנסות יצירתית צריך להיות על תהליך, התנסות וחוויה ולא על התוצר. דגש כזה מאפשר ביטוי של המאויים הפנימיים והאישיים ביותר והפנטזיות של הילד. לדוגמה: כאשר ילד מצייר ציור, יוצר תנועה ליצירה מוזיקלית, מבצע מנגינה או שיר, מוצע כי הגנת תתייחס למאמץ שהושקע בו, להנאה ולבחירות השונות בצבעים, צלילים ואביזרים – ופחות לתכנים. שאלה כגון "מה ציירת כאן?" או "באיזה צלילים השתמשת?" פחות רלוונטיות בתהליך היצירתי מאשר אמירה כמו "אני רואה שהשתמשת בהרבה צבעים, סגול, ורוד אדום", או "שמתי לב שבמנגינה שחיברת יש הרבה שמחה והצלילים כאלה קופצים וגבוהים". דוגמה נוספת: כאשר גנת גוזרת פרפרים ומורה לצבוע את הכנפיים בכחול, היא אינה מקדמת יצירתיות, אולם חלוקת חומרים כדי שכל ילד ייצור בעצמו פרפר על פי דמיונו, או הזמנה להציע תנועה אישית או קבוצתית המתארת את מעוף הפרפר – מטפחות את היצירתיות של הילד.

מומלץ ליצור דיאלוג עם הילדים בנושאים אמנותיים, לתת ביטוי בשיחה למושגים ולעקרונות יסוד באמנות, למשל צורה, צבע, גוון, לחן, קומפוזיציה. מומלץ לספק לילדים הזדמנויות לעבוד לצד אמנים, מבוגרים יצירתיים, ולבקר בגלריות ובמוזיאונים. ניתן להזמין לגן הורים העוסקים בתחומי האמנות, או לנצל מסגרות של מעורבות אישית כדי להביא לגן תלמידי קונסרבטוריון, תלמידים ממגמות המוזיקה, המחול והאמנות, או עולים ממרכזי קליטה. האורחים – הורים, תלמידים, עולים ואחרים – ישתפו את הילדים בדיעותיהם ובמעשיהם ויצרו איתם יחד.

ניתן לעודד יצירתיות גם במהלך לימוד מובנה. לשם כך מומלץ שהצוות החינוכי יהיה קשוב ליוזמות של הילדים ויעודד את מימושן. לדוגמה: בשעת למידה של נושא חדש יש להקצות פרקי זמן מספיקים שיאפשרו לילד להפעיל חשיבה יצירתית, ולהשתמש בשאלות פתוחות כגון "מה אפשר לעשות עם תפוזים?" "איך אפשר להרכיב בית ממקלות של ארטיק?" "איך אפשר לתת הרגשה של חורף בעזרת כלי נגינה שונים?" הגנת תאפשר לילדים להגשים את המחשבות שלהם בדרך יצירתית.

בצד פעילויות מאבנות בתחום האמנויות מומלץ לתת לילדים להתנסות בפעילויות "פתוחות", שבהן הם מחליטים מה לעשות בגירויים המוצעים להם. פעילויות אלו מעודדות בחירה ומגבירות את המוטיבציה של הילד, את מעורבותו האישית ואת יכולתו להתמודד עם עמימות. זאת ועוד: הגנת מאפשרת כך ביטוי רגשי ומחזקת את הביטחון האישי של הילד תוך כדי חינוך לפתיחות וקבלה. לדוגמה: הגנת תחלק חומרי יצירה או כלי הקשה ללא הוראות ביצוע וללא ציפייה לתוצר מוגדר. כך יינתנו לילדים בחירה חופשית של מוקד היצירה, יצירה חופשית וביטוי אישי שלהם, באמצעות מגוון חומרים שונים, ללא הוראות ביצוע וללא ציפייה לתוצר מוגדר. **חשוב לכבד את ההליך והתוצר של הילדים ולהתייחס אליהם בפתיחות וברגישות רבה מאוד.**

סיכום: הקניית ידע בגיל הגן

בכל גן ילדים לומדים ילדים רבים, והם זקוקים ללמידה בדרכים ובאמצעים שונים. לכל אחד מהילדים יש קצב למידה משלו, צרכים רגשיים אחרים וידע מוקדם שהוא מביא איתו מהבית. על הגנת להכיר את הצרכים השונים של הילדים ולהתאים את סגנון ההוראה לגיל הילדים וליכולותיהם האישיות.

למידה במפגש מובנה היא רק דרך אחת מני רבות לטפח כישורים ולעודד ילדים ללמידה.

למידה בגיל הרך מתבצעת בשלושה אופנים:

- ❖ באמצעות הגננת או מבוגרים אחרים המנחים את הילדים בפעילויות מובנות ומזדמנות
- ❖ במהלך אינטראקציות בין הילד לעמיתים בקבוצת השווים
- ❖ באופן עצמאי על ידי כל ילד

למידה מיטבית בגן מתבצעת באמצעות משחקים והפעלות מעוררי עניין מצד אחד וילדים פעילים, חוקרים ומתנסים מצד שני. חשוב כי הגננת תספק לילד הזדמנויות רבות לחקר הסביבה באמצעות מרחבים מתאימים וגירויים מגוונים, תיצור מצבי הצלחה ותרבה בחיזוקים. כל אלה עונים על צרכיהם הרגשיים של ילדים צעירים, תורמים לחיזוק הדימוי העצמי שלהם ומקדמים את הנאתם מן הלמידה.

נקודה למחשבה:

ילדים לומדים כאשר הם חווים ומתנסים.
יציאה לטבע תזמן מצבים מגוונים ללמידה חווייתית ועשירה.

פרק 5:

איתור מוקדם והערכה ראשונית בגן הילדים

הערכה היא סקירה שיטתית של יכולותיהם, הישגיהם וצורכיהם המיוחדים של ילדים. ביצוע הערכה ראשונית בגן נועד לאתר ילדים בסיכון, ילדים מתקשים, נכשלים, מצטיינים ומחוננים, לשם מתן ייעוץ להורים וקידום הילד בתחומים השונים. **איתור של קשיים ויכולות מיוחדות בשלב מוקדם הוא קריטי להתפתחותם של ילדים.** איתור מוקדם מאפשר למחנכים, הורים ומטפלים להתאים את ההתערבויות ליכולות הילד וצרכיו ובכך להביא לשיפור ושינוי בהיבטים שונים של התפתחותו ולהקל עליו במעבר מהגן לבית הספר וללימודים פורמליים.

הגננת נפגשת עם הילדים מדי יום במצבים שונים, היא חשופה לצורכיהם, להתנהגותם, ליכולות שלהם ולשינויים החלים בכל אלה לאורך השנה. הגננת תבצע איתור ראשוני,⁸ למיפוי מגמות התקדמות וקושי, ולאחריו תתייעץ עם אנשי מקצוע לגבי הצורך בהמשך אבחון והערכה. **רק אנשי מקצוע שהוכשרו לכך יכולים לבצע אבחון.** יש לשים לב כי כל הערכה צריכה להתבצע באמצעות כלים מוגבלים ומתוקפים. הסקת מסקנות בדרך אחרת עלולה להיות התרשמותית בלבד, לא מפורטת דיה, לא תקפה ולא מהימנה.

בעצה אחת עם מומחים הגננת תיידע את ההורים בהתרשמותיה. חשובה ביותר רגישות הגננת בשיחה עם ההורים והבנת החשש שלהם, גם כאשר מדובר בהתרשמות ראשונית בלבד. הידיעה שאולי יש לילדם קושי עלולה לעורר תגובות עוצמתיות של כעס, תסכול, אכזבה ואף רגשות אשם. לעתים כל אלה עלולים להיות מופנים אל הגננת. הבנת המורכבות שבהתמודדות ההורים תסייע לגננת לתמוך בהם ולעזור להם לקבל את הידיעה הנוגעת לילד.

חשוב במיוחד להיזהר במתן אבחנה שגויה. **מודעות לשונות הגדולה התוך-קבוצתית והבין-קבוצתית בקרב ילדים בעלי צרכים מיוחדים (לקויי למידה, מחוננים ומצטיינים) ובקרב קבוצות תרבותיות שונות (דוברי ערבית, חרדים, תלמידים עולים) תתרום להימנעות מאבחנה שגויה.** בתהליך ההערכה יש להתייחס לצורכיהם של כל הילדים ולהבטיח לכל ילד התייחסות ייחודית, שוויונית והוגנת, ללא קשר לגזע, למוצא אתני, לתרבות, לשפה, למגדר, לדת וליכולות פיזיות או מנטליות.

הערכה של ילדים בגיל הרך חייבת להביא בחשבון כמה היבטים נוספים:

❖ קיומו של טווח רחב של נורמות התפתחותיות. חשוב שגננות יהיו מודעות לכך שילדים שונים מתפתחים בקצב שונה, שקצב ההתפתחות של ילדים בתחומים השונים אינו אחיד וכי נסיגה זמנית בהתפתחות אינה מעידה על קושי או חריגות.

⁸ מומלץ להיעזר בכלי התצפית 'מבטים'.

- ❖ קיימת השפעה מרכזית של הסביבה הביתית ותרבות המשפחה על התפתחותם של ילדים. אלה יכולים בהחלט לגרום להבדלים בין ילדים מבחינה התנהגותית.
- ❖ בגלל גורמים פנימיים וחיצוניים קיימים שינויים תכופים בהתנהגות, בעיקר בגיל הרך. מודעות לכך תגביר את הזהירות במתן אבחנה שגויה שאינה קשורה ביכולותיהם האמיתיות של הילדים.
- ❖ קיימת סכנה רבה בתיוג מוקדם של ילדים. תיוג מוקדם עלול למנוע טיפול מותאם ומתן עזרה מיטבית.

ראוי כי ההחלטה להפנות ילדים – בין שהם בעלי קשיים ובין שהם מחוננים ומצטיינים – להערכה אבחונית על ידי אנשי מקצוע תתקבל בהתייעצות משותפת עם הגננת, הפסיכולוג, וההורים. חובה על כל אנשי הצוות שנחשפו למידע לנהוג סודיות מוחלטת בכל הנתונים שנאספו על הילד ועל משפחתו. כל העברה של מידע על ילד מותנית תמיד ביידוע ההורים ובאישורם בכתב. אבחון באמצעות אנשי מקצוע שמתקיים במסגרת הגן מחייב קבלת אישור של משפחת הילד. אחרי שבוצע האבחון יש להקפיד כי מסקנותיו יועברו להורים. מתן משוב להורים יתבצע גם כאשר הילד מוערך כנורמטיבי וגם כאשר נקבע כי הוא בעל צרכים מיוחדים. מומלץ לזמן לפגישת המשוב מטפל רגשי, במיוחד כשמדובר בילדים בסיכון או כאשר הקשר בין הגננת להורים בעייתי.

מומלץ להודיע להורי הילד כבר בראשית השנה כי אנשי החינוך והפסיכולוגים העובדים בגנים ילוו את התפתחות ילדם במהלך שהותו במערכת החינוך. בניית ברית עבודה וביסוס עבודה משותפת יאפשרו לבקש מהם לענות על שאלוני רקע משפחתי. בסיום הגן יובאו כל אבחון, הערכה או פעולת התערבות מיוחדת שבוצעו בגן הילדים לידיעת הגורמים הרלוונטיים בבית הספר שאליו יעבור הילד, על מנת לשמור על רצף עבודה עם כל ילד ומשפחתו.

המלצות ליישום: איתור ראשוני בגן הילדים

- ◀ מומלץ כי הערכה של יכולות הילדים תיעשה באופן מתמשך, כחלק בלתי נפרד מתהליך ההוראה והלמידה בגן. הגננת תספק לילדים הזדמנויות רבות ויומיומיות להציג את הידע שברשותם בדרכים שונות ומגוונות (למשל בשיחה, במשחק וביצירה).
- ◀ מומלץ כי הערכת יכולות של ילדים צעירים תתבסס על מידע שייאסף במצבים שונים ובאמצעות כלי הערכה מגוונים התואמים את התפתחות הילד כגון תצפית, ניתוח תוצרי הילדים, תיעוד שיחות עם הילדים וביניהם, תיעוד מהלכי משחק חופשי, תיעוד שיחות עם הורים וניתוח תצלומים והקלטות של מגוון פעילויות בגן. נבחן כמה כלים מרכזיים העומדים לרשות הגננת:

תצפיות

ילדים צעירים חושפים את הבנתם במעשיהם. מוצע לפרש תצפיות בגישה הוליסטית המביאה בחשבון את הרקע הפיזי, החברתי, הרגשי, הלשוני והתרבותי של כל ילד. תצפיות בלתי פורמליות יומיומיות משקפות באופן היעיל ביותר את הלמידה בגיל הרך.

שיחות

שיחות עם הילדים חושפות את הידע השפתי שלהם ואת הבנתם בנושאים שונים (ידע מתמטי, ידע כללי, הסקת מסקנות ועוד). השיחות עמם הן הזדמנות לקבלת מידע על מהלך ההתקדמות של הלמידה ושל חשיבתם. השיחה יכולה להתקיים במתכונת של "אחד על אחד" או בשיחה קבוצתית.

תלקיט

תלקיט הוא אוסף של דוגמאות של עבודות הילדים לאורך זמן (למשל עבודות ציור, כתיבה, יצירה). בגיל הגן ראוי כי האחריות לאיסוף הדוגמאות תהיה משולבת בין הילד, ההורה והגננת. באמצעות התלקיט ניתן להבחין בהתקדמות של הילד לאורך זמן. הילד המציג את יכולותיו גם זוכה כך בהערכה של הסביבה.

➤ ההערכה חייבת להתבסס על התפקוד המצופה מילדי הגן במשימות ובפעילויות היומיומיות. יש להבהיר לילדים ולהורים את הציפיות ולתת לילדים משוב רגיש באופן שיקדם את תחושת הערך העצמי שלהם, לדוגמה: להדגיש התקדמות, להאיר נקודות חוזק ולהסביר כיצד ניתן לשפר את הישגי הילד.

➤ מומלץ שהגננת תעריך את הידע של הילדים בדרכים ובכלים שתוארו לעיל, במטרה לאתר מתקשים ומצטיינים באופן שיאפשר הוראה מושכלת ושימוש בשיטות הלמידה המתאימות ביותר לכל ילד וילד. בהמשך מוצע לבצע במהלך תהליך הלמידה הערכה נוספת (הערכה מעצבת). הערכה כזאת נועדה לספק משוב על התהליך, להנחות את הלמידה ולעודד את הילד. בסיום תהליך הלמידה מוצע להעריך את רמת תוצרי הלמידה (הערכה מסכמת).

➤ חשוב שההערכה תתמקד בתכנים הלקוחים מתכנית הלימודים ותיגזר ממטרות ההוראה, גם ארוכות-הטווח וגם קצרות-הטווח. בביצוע ההערכה יש להקפיד על שימוש במושגים הנלמדים בגן.

➤ הערכה של כישורי שפה ואוריינות לשונית – מומלץ שהגננת תתייחס באמצעות הדרכים והכלים שתוארו לעיל לאוצר מילים, לתחביר, למורפולוגיה, לידע אותיות, למודעות פונולוגית, לניצני זיהוי מילים ולראשית הכתיב.

➤ הערכת ניצני מתמטיקה – מומלץ להיעזר במגוון רחב של משימות לשם בדיקת סוגי הידע השונים. בתהליך ההערכה חשוב להתייחס לעמדות התלמידים כלפי המתמטיקה, לתהליכי חשיבה ולדרכי פתרון ולא רק לתוצרים הסופיים.

➤ הערכת התפקוד בתחום חברתי-רגשי – קיימת שונות משמעותית בהתפתחות הרגשית והחברתית של ילדי הגיל הרך הנכנסים למערכת החינוך. מהלך ההתפתחות הרגשית-חברתית של הילדים הוא אינדיווידואלי ותלוי גיל והקשר. השקעה רב-גורמית מיוחדת בקידום של ילדים בעלי קשיים רגשיים-חברתיים תקדם ילדים הגדלים בתנאים קשים ובסביבה ביתית וקהילתית לא מטפחת. קשיים רגשיים וחברתיים באים לידי ביטוי בטווח רחב של התנהגויות, חלקן מוחצנות

(למשל תוקפנות) וחלקן מופנמות (למשל פחדים או חרדות). באמצעות כלי התצפית 'מבטים' (ראו נספח 1) הגנת תאטר ילדים הזקוקים ליותר עזרה או הכוונה. יחד עם זאת נדגיש כי הכלי המוצע כאן חסר מידע על היכולות המצופות מהילדים בכל תחומי ההתפתחות. בשל חסרונן של נורמות מקובלות יש להימנע מהסקת מסקנות לגבי יכולותיו של הילד ומקבלת החלטות לגבי תפקודו. הכלי משמש את הגנת להתרשמות ראשונית בלבד. לפי הצורך היא תתייעץ עם אנשי מקצוע, ועל פי המלצתם תפנה את ההורים להמשך אבחון והערכה.

על המחברת

עֵינַת שׁוֹפֵר אַנְגֵּלְהַרְד היא תרפיסטית בהבעה ויצירה. בעלת תואר שלישי ושני בהתפתחות הילד, ותואר ראשון בפסיכולוגיה – כולם מאוניברסיטת בר אילן. כן למדה לימודים מתקדמים בטיפול-בהבעה-ויצירה במכללת סמינר הקיבוצים. ד"ר שופר אנגלהרד מרצה בחוג לגיל הרך במכללת בית ברל ומדריכה בתכנית ההכשרה לתרפיה-בתנועה במכללת סמינר הקיבוצים. היא עובדת כתרפיסטית עם ילדים ובני נוער הסובלים מבעיות נפשיות והתפתחותיות שונות, ועוסקת בהדרכת הורים.

נספח 1:

מבחר מפרסומי משרד החינוך בנושאים שנידונו בחוברת⁹

תכניות לימודים וחומרי הוראה למידה של משרד החינוך לגני ילדים באתר האגף לחינוך קדם-יסודי

משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (2010) עשייה חינוכית בגן הילדים, קווים מנחים לצוות החינוכי, גף פרסומים, משרד החינוך

<http://cms.education.gov.il/nr/rdonlyres/5cb32d8a-03b1-4bfb-bc65-76d9f8e70573/105673/kavimmanhim1209.pdf>

משרד החינוך, התרבות והספורט, האגף לחינוך קדם-יסודי, המינהל הפדגוגי, האגף לתכניות לימודים, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכניות לימודים (תשנ"ה), **תכנית מסגרת לגן הילדים גילאי 3-6** הממלכתי והממלכתי דתי, הערבי והדרוזי

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Mediniyut/Tochniyot/Misgeret/>

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Mediniyut/Tochniyot/Misgeret/misgeretAravit.htm>

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/KdamYesodi/TochniyotLimudim/Misgeret.htm

מבטים - תצפיות בגן הילדים

משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (2002), **מבטים**, מסתכלים בסביבה הטבעית על ילדים, <http://cms.education.gov.il/educationcms/units/preschool/mediniyut/haaracha/mabatim.htm>

htm

שיתוף הורים

משרד החינוך, התרבות והספורט, מחלקת פרסומים (1999), **הורים וילדים משתפים פעולה במשחק ובתנועה**, מעלות

<http://cms.education.gov.il/educationcms/units/preschool/horimkehila/pirsumim/bemischakubitnua/mishaktnua.htm>

משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, המחלקה לתכניות הורים וקהילה (1996, תשנ"ז), **מעורבות ההורים בספריית גן הילדים**, מדרך לגנת

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/HorimKehila/Pirsumim/MeuravutHorimSifria.htm>

משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, המחלקה לתכניות הורים וילדים, (1989), **הורים מספרים לילדיהם**, חוברת הדרכה לגנת בתחום שיתוף הורים בפעילות החינוכית

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/HorimKehila/Pirsumim/HorimMesaprim/>

⁹ כל הכותרים בנספח זה וברשימת המקורות דלהלן מצוטטים בכתיב המקורי שלהם (גם מילים שבהן הכתיב הנוהג ביזמה הוא אחר - תכנית, מוזיקה ועוד).

משרד החינוך התרבות, מחלקת פרסומים (תשמ"ה). **מעגל הקסם**, תכנית התפתחותית לגדילה אישית וחברתית לגן-הילדים, ירושלים: מחלקת הפרסומים.

<http://cms.education.gov.il/educationcms/units/preschool/kishureyhaime/alimut/alimut5d.htm>

משרד החינוך התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, המחלקה לתכניות הורים וקהילה, האגף לתכניות לימודים (1990), **שיחות עם הורים על התנהגויות של ילדים בגיל הרך**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/HorimKehila/Pirsumim/>

משרד החינוך התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, המחלקה לתכניות הורים וקהילה, האגף לתכניות לימודים (1990), **מעורבות הורים בפעילות הילד**, תכנית לשיתוף הורים בגן הילדים, מדריך לגנת

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/HorimKehila/Pirsumim/PeylutHayeed/>

משרד החינוך התרבות והספורט, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכניות לימודים (1996), **משפחה**, מדריך לגנת, מעלות

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/HorimKehila/Pirsumim/Mishpacha>

משרד החינוך התרבות והספורט, המזכירות הפדגוגית, האגף לחינוך קדם-יסודי (תשס"ט), **קדמ"ה**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/HorimKehila/Pirsumim/kdma.htm>

משרד החינוך התרבות והספורט (2008), **זה"ב בגן**, מדריך להפעלת מתנדבים בגני הילדים

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/HorimKehila/Pirsumim/ZahavGan.htm>

כישורי חיים

משרד החינוך, התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך מיוחד, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכניות לימודים (1999), **טיפוח התנהגות חברתית של ילדים והתמודדות עם קשיי התנהגות**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/AlYeladimRegashot/>

משרד החינוך, התרבות והספורט, המזכירות הפדגוגית, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, האגף לחינוך מיוחד (2004), **בואו נחשוב על זה**, מדריך לטיפוח תהליכים קוגניטיביים בגן הילדים ולקידום ילדים עם קשיים התפתחותיים, מעלות

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/BouNahshovAlZe.htm>

משרד החינוך, התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכניות לימודים, האגף לחינוך מיוחד (1999), **על ילדים, רגשות וחברים**, מעלות

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/BaaleyTzrachimYechudim/Pirsumim/AlYeladimRegashotHaverim.htm>

משרד החינוך, התרבות והספורט, המזכירות הפדגוגית, אגף המפמ"רים, **משחקים של פעם, ששים שנות משחק** (2008), מחלקת הפרסומים של משרד החינוך

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/MishakimShelPaam.htm>

משרד החינוך, התרבות והספורט, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכניות לימודים, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (1995), **מושיטים יד לשלום**, מדריך לגנת, מעלות

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/MoshitimYadLeshalom/>

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/MoshitimShalomArvit.htm>

משרד החינוך, התרבות והספורט, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכניות לימודים והממונה על שוויון בין המינים (1996), **כולנו יכולים, ילדות וילדים: על ההזדמנות השווה בגן הילדים**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/KulanuYecholim.htm>

משרד החינוך, התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (2003), **גם וגם בגן, מדריך לגנת ולצוות הגן**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/GamVegamBagan.htm>

משרד החינוך, התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכניות לימודים (1998), **אורח חיים דמוקרטי בגן ילדים**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/OrachChaimDemokrati/>

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/KishureyHaim/Pirsumim/DemokratyaAravit.htm>

משרד החינוך, התרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, המחלקה לתכניות הורים וקהילה (1996), **לקראת שנת לימודים חדשה** מדריך לגנת

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/HorimKehila/Pirsumim/LikratShnatLimudim/>

שפה ואוריינות שפתית

משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים (2006), **תשתית לקראת קריאה וכתביבה בעברית וערבית**, תכנית לימודים לגן הילדים (מהדורת ניסוי).

http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/A865EF97-0763-4ADF-9619-0D0FEC65AE98/68787/Tashtit_0175.pdf

משרד החינוך, המינהל הפדגוגי (2010), **בואו נדבר על זה**, עשייה חינוכית בשפה העברית בגן הילדים

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Kria_Ktiva/Pirsumim/BouNedabaerAlZe.htm

משרד החינוך, התרבות והספורט, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לחינוך מיוחד (2004), **שירים שמרגישים ילדים** טיפוח ריגושי על פי שיטת ד"ר דבורה קובובי, מדריך למחנכות הגיל הרך

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Kria_Ktiva/Pirsumim/ShirimMargishimTochen.htm

מרכז לטיפוח הלשון (מל"ל) במכללת בית ברל (1994), **ניצני אוריינות, פעילות עם ספרים** בעברית ובערבית

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Kria_Ktiva/Pirsumim/PeilutSfarim/

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Kria_Ktiva/Pirsumim/NitsaneyOryanutSfarimAravit

מרכז לטיפוח הלשון (מל"ל) במכללת בית ברל (1994), **ניצני אוריינות, טיפוח לשוני אורייני** בעברית ובערבית
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Kria_Ktiva/Pirsumim/NisaneyOryanutTipuhLashn.htm
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Kria_Ktiva/Pirsumim/NisaneyOrianutTipuhArvit

משרד החינוך והתרבות, המרכז לתכניות לימודים (תשל"ד), **פרקי לשון לגיל הרך, הבה נשוחח, שיחות בגן הילדים, היה היה: פיתוח היענות ורגישות לסיפור ושיר, יש לי שאלה, מה שייך מה לא שייך, נתאר את... נספר על... (מדריך ומעטפת תמונות). סיפור ושיר, קשב והאזנה.**

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/KdamYesodi/Madrichim/ChinuchLeshoni.htm

משרד החינוך והתרבות והספורט, המנהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (1994), **לשון לכל עת**, ירושלים
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Kria_Ktiva/Pirsumim/LashonBecholEt/

משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכניות לימודים (1990), **לשון בפי הטף**, ירושלים

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Kria_Ktiva/Pirsumim/LashonBfiHatafh/

מתמטיקה

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (2010), **תכנית לימודים במתמטיקה לגן הילדים בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי, מעלות**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Math/TochniyotLimodim/TocnitMatematika.htm>

משרד החינוך והתרבות, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים (תשס"ח), **תוכנית לימודים במתמטיקה לחינוך קדם-יסודי, מעלות**

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Tochniyot_Limudim/KdamYesodi/TochniyotLimudim/Math

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכניות לימודים, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי (1997), **טיפוח חשיבה חשבונית לגיל הרך, מעלות**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Math/TochniyotNivcharot/HashivaHeshbonitMaaraz.htm>

אמנויות

משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אגף א' מוסדות חינוך, האגף לחינוך קדם-יסודי (2007), **תכנית ביניים לאמנויות, תכנית הביניים ליישום נושאים נבחרים בתחומי חינוך לאמנויות**

<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/12749715-D3E7-44C9-B677-642BC16FD4E7/48881/OmanuiotBeynayim.pdf>

משרד החינוך, האגף לתכניות לימודים, האגף לחינוך קדם-יסודי (1991), **מדריך לצריכת תרבות בגיל הרך, מעלות**

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Pirsumim/TzrichatTarbut/>

משרד החינוך והתרבות והספורט, המינהל הפדגוגי, האגף לתכניות לימודים, האגף לחינוך קדם-יסודי (1995),
ילדים נפגשים עם יצירות אמנות, מדריך לגנת, למורה ולהורים לחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי,
 מעלות

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Pirsumim/YeladimNifgashim/>

משרד החינוך, האגף לחינוך קדם-יסודי, מוזיאון ישראל בירושלים (1997), **מראות**, ירושלים: מוזיאון ישראל
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Pirsumim/Marot/>

משרד החינוך והתרבות, המינהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים (2001),
קסם של תיאטרון, מעלות

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Pirsumim/kesem/>

משרד החינוך והתרבות, האגף לתכניות לימודים (תשנ"ה), **הבעה ויצירה בחומרים, חינוך אמנותי לילדי הגן**
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Pirsumim/Habaa/>

מוזיקה

משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אגף המפמ"רים, הפיקוח על החינוך המוסיקלי, המינהל הפדגוגי, האגף
 לחינוך קדם-יסודי (2009), **זמר לך לגיל הרך**, מחלקת הפרסומים של משרד החינוך

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Pirsumim/ZemerLacLgilRac.htm>

משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אגף המפמ"רים, הפיקוח על החינוך המוסיקלי, המינהל הפדגוגי, האגף
 לחינוך קדם-יסודי (2011), **זמר לך לגיל הרך, חגים**, מחלקת הפרסומים של משרד החינוך

<http://cms.education.gov.il/educationcms/units/preschool/omanuyot/pirsumim/zemerlaclagilharachagim.htm>

משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, האגף לחינוך קדם-יסודי, המחלקה למוסיקה באוניברסיטת בר אילן (1999),
גוונים, ממסורת המוסיקה והסיפורת העממית של עדות ישראל, רמת גן: אוניברסיטת בר אילן

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Pirsumim/Gvanim/>

משרד החינוך, האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לתכניות לימודים (1998), **האזנה למוסיקה**, מדריך לגנת וקלטת
 שמע, מעלות

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Omanuyot/Pirsumim/haazana.htm>

- אליצור, י' (1996). מעורבות, שותפות והעצמה: מודל משווה לפיתוח ברית עבודה עם המשפחה. שיחות כתב עת ישראלי לפסיכותרפיה. י' (2): 105-92.
- ברזניץ, צ' וימין ר' (עורכות). אבחון מדידה והערכה גן-ב: תמונת מצב והמלצות צוות הבדיקה לנושא אבחון, מדידה והערכה לגיל הרך. האקדמיה הישראלית למדעים. ירושלים: תשס"ח.
- גרינבאום, ז' צ' ופריד ד' (עורכים). קשרי משפחה-מסגרת חינוך בגיל הרך (גן-ג'): תמונת מצב והמלצות הוועדה לנושא קשרי משפחה-מסגרת חינוך בגיל הרך (גן-ג') וזיקתם להתפתחות הילד ולהצלחתו במערכת החינוך. האקדמיה הישראלית למדעים. ירושלים: תשע"א.
- קליין, פ' (2008). מאפייני האינטראקציה החינוכית התיווכית והשפעותיהם על ילדים בגיל הרך. בתוך פ. ש. קליין, וי. ב. יבלון (עורכים), ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך (עמ' 89-112), ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.
- קליין, פ' ש' ויבלון, י' ב' (עורכים), ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך. האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. ירושלים: תשס"ח.
- Bowlby, J. (1969, 1982). Attachment and loss. Vol. I: Attachment. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). A secure base: Clinical applications of attachment theory. London: Tavistock/Routledge.
- Bronson, M. B. (2000). Self-regulation in early childhood: Nature and nurture. New York: Guilford.
- Denham, S. A., Blair, K. A., DeNulder, E., Levitas, J., Sawyer, K., Auerbach-Major, S., & Queenan, P. (2003). Preschool emotional competence: Pathway to social competence? *Child Development, 74* (1), 238-256.
- Klein, P. S. (1996). Early intervention: Cross-cultural experiences with a mediation approach. London: Garland Pub. Inc.
- Klein, P. S. (2003). A mediational approach to early intervention in Israel: Mediational intervention for sensitizing caregivers (MISC) of typically developing and hard to reach children. In S. Odum, M. Hanson, & J. Blackman (Eds.), *International perspectives on early intervention* (pp. 69-90). Baltimore: Brookes.
- Klein, P. S., & Alony, S. (1993). Immediate and sustained effects of maternal mediation behaviors in infancy. *Journal of Early Intervention, 71* (2), 177-193.
- Russ, S. W. (1996). Development of creative processes in children. In M. A. Runco (Ed.), *Creativity from childhood through adulthood: The developmental issues* (pp. 31-42). San Francisco: Jossey-Bass.
- Tzuriel, D. (1999). Parent-child mediated learning interactions as determinants of cognitive modifiability: Recent research and future directions. *Genetic, Social and General Psychology Monographs, 152*(2), 109-156.